

Հ. Յ. ԳԵԹՐՈՐԺԵԱՆԻ ՈՒՍՈՒՄՆԵ-
ԿԻՑՆԵՐՆ ԵՒ ԸՁԵՎԵՐՏՈՒԹԻՐՆԵՐ

Կարելի չէ խօսիլ Հ. Յ. Գաթրոճեանի վրայ եւ ըմբռնել անոր կատարած դործը, առանց մօտէն ծանօթանալու անոր սննդա- կից եւ ուսումնակից ընկերներու հետ, որոնք անոր դործակիցներն եղան «բանասիրութեան պատմութեան մէջ դարապիտու մը շինող գիւտին»՝ ոսկեզարեան հայերէնի յայտնու- թեան աշխատանքներու մէջ:

Անոնք կազմեցին ապա Բանասիրաց Ժո- դովը, որուն հսկողութեան յանձնուեցաւ գիւտին անդրադոյն ուսումնասիրութիւնը, դործնականին մերձեցումն եւ տարածումը:

Այս ուսումնակիցներուն առընթեր ար- ժանի են յիշատակութեան նաեւ անոնց առա- ջին աշակերտները, որոնք մեծ ուսուցիչներու դաստիարակութեան տակ զարգացան դասա- կան հայերէնի ուսման մէջ, եւ մնալով հա- ւատարիմ դժուած յատակագծին՝ բարձրա- դոյն կատարելութեան հասցուցին ոսկեղինիկ բարբառը:

Գաթրոճեանի թէ՛ դործակիցներն եւ թէ՛ աշակերտները, այնու որ եղան մատենագիր- ներ դասական հայերէնի, հաւատարիմ նմա- նողութեամբ ոսկեղէն դարու վարպետնե- րուն, հանդիսացան հոյակապ եւ քաջանուն իրենց ե՛ւ մեծ ե՛ւ փոքր ստեղծագործու- թիւններու մէջ:

Հ. ՄԱՏԱԹԻԱ ԳԱՐԱԳԱՇԵԱՆ

Գաթրոճեանի երիցագոյն ընկերն էր եւ դատով մը բարձր՝ Անտոն Պերպլեիան (1840էն սկսեալ անուանուած Հ. Մատաթիա Գարագաշեան). ծնած է 1818 Փետրուար 11ին Կ. Պոլիս: Հայրը՝ Գրիգոր († 1846) իւր բազմանդամ զերդաստանէն երեք զաւակ նուիրած էր Միաբանութեանս. երիցագոյն եղբայրներէն էր Անտոն, որ 1832 Օգոստոս 22ին կը հասնի Վիեննա եւ յառաջագէմ կը զարգանայ ուսումներու, մասնաւորապէս մայրենի լեզուին մէջ: 1836, Դեկտ. 8ին կ'անդամագրուի Միաբանութեանս եւ 1840 Նոյեմբեր 1ին կ'ընդունի քահանայական ձեռ- նագրութիւնը:

Ի բնէ տաքարիւն եւ հանձարեղ՝ աւելի բանաստեղծական քան բանասիրական բե- րում կը յայտնէ իր մէջ: Տակաւին 16ամեայ

կ'երդէ նա արդէն աւելնոտ տաղեր, ԺԹ. դա- բու ընկալեալ դրարարով, խանդավառուած գարուն հոչակուած բանաստեղծներու շուն- չով:

Թէպէտ երեւակայոտ, աշխոյժ եւ աշխա- տասէր էր Գարագաշեան, բայց կը պակսէր իրեն ծննդական միտքը, եւ բանասէրի տրա- մադրութիւնը: Ասոր հակադասութիւն էր Գա- թրոճեանի նկարագրերը, որ լրջութիւնը կը յարգէր եւ կ'ընթանար յամբաքայլ բայց չըջահայեաց: Սակայն եւ այնպէս զպրոցա- կան սեղանի առջեւ սիրեցին զիրար երկու համշխրակներս. Գաթրոճեան իւր ծննդական մտքով եւ բանասէրի տրամադրութեամբ, Գարագաշեան իր խանդավառ բնաւորու- թեամբ եւ ջանասիրութեամբ կազմեցին մէկ ամբողջութիւն. կնքեցին անոնք դադարա- բացութեան դաշն, եւ եղան ինչպէս Դաւիթ եւ Յովնաթան:

Մինչ Գարագաշեան 1835ին արդէն տի- րացած մայրենի լեզուին, սկսած էր հիւսել երգեր, Գաթրոճեան նոր սկիզբ բրած էր ծա- նօթանալ հին լեզուի տարրներուն: Բանա- սէրը շուտով խօսեցաւ իր մէջ. զգաց թէ զարեը ունին իրենց սեպհական բարբառ- ները. ունեցած է հայերէնը իր զարգացման վերելքն ու վայրէջքը. եւ որովհետեւ դրա- բարը մեռած լեզուներու թուին մէջ է, հարկ է նմանութեան օրինակ այն դարն ընտրել ուր լեզուն իւր վերելքի բարձրագոյն գագաթնա- կէտին վրայ կը գտնուի: Անոր անդրադար- ձութիւնները կը խանդավառեն Գարագա- շեանը. ի միասին կը խորասուզուին լեզուի ուսումնասիրութեան մէջ եւ կը յայտնեն հայ լեզուի ոսկեզարը: Այս գիւտի մասին պիտի խօսիմ յետոյ ընդարձակ:

Գարագաշեան կը ստիպուի փոխել իւր բարբառը: Յընթացս երեք տարիներու նա կը տիրանայ դասական հայերէնի:

Սկսեալ զպրոցական շրջանէն մինչեւ 1848 Գարագաշեան Միաբանութեան բերանն է, յայտնելու եղբարց իղձերը պատեհ առիթ- ներուն քաջարուեստ տաղաչափութեամբ: Բոսուէի թարգմանութիւնը հրատարակել լե- լելէ ետքը կը գտնենք զինքը պատաղած Ռա- սինի Կրօնքի երգը հայայնելու. ունի իր ձեռքին տակ նաեւ Վիրգիլիոսի Մշակա- կանքը, զոր նոյնպէս տաղաչափութեամբ կ'աշխատի վերածել հայերէնի: Այս շրջանին կը հրատարակ շարտասանութիւնը եւ Ուս-

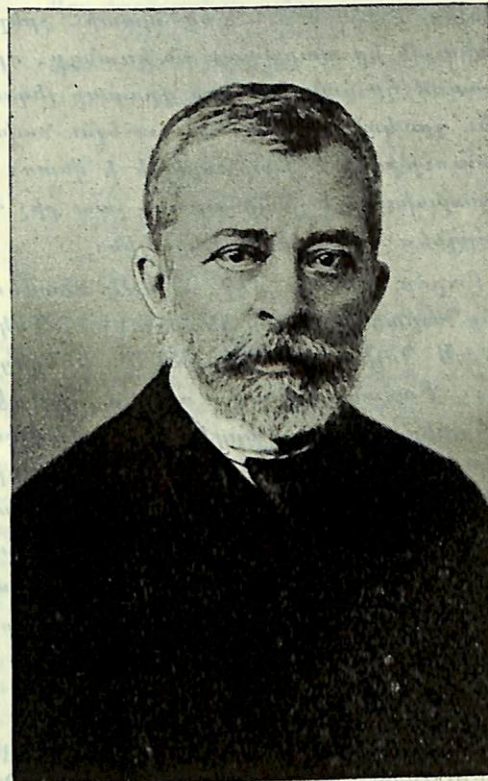
մանց նկարագիրը: Իբրեւ անդամ Բանասի- րաց ժողովին կը յանձնուի իրեն դասական հայերէնի վերածել Հ. Մաղաքիա Սամուէ- լեանի Ուսումն ֓իլիսոփայութեան աշխա- տութիւնը: Նա զբաղած էր նաեւ Մատենա- դարանապետութեամբ եւ Կղերանոցի մէջ դասաւանդութեամբ:

1848 Յունիսին իբրեւ ուղեկից Գեր. Ա. Աղաբեանի կ'երթայ Տրիեստ, ուսկից քիչ ետքը (Օգոստ. 15ին) կը մեկնի Չմիւռնիա, դործելու հոն Միւթարեան Վարժարանին մէջ: Յաջորդ տարին Յուլիս 27ին կը կոխէ հայրենի հողը՝ Կ. Պոլիս, ուր կը սպասէին իրեն անձկանօք Մայրն եւ եղբայրները: Դժբախտ արկած մը դրած էր իր վրայ պարտք անձամբ միւթարութիւն ջամբելու ծնողաց: Նոյն տարւոյն, Յուլիս 6ին Դանուբի մէջ ջրա- հեղձ եղած էր ի Վիեննա իր հարազատն Եղ. Գրիգորիս:

Դեռ նոր էր բոլորած Գարագաշեան երի- տասարդութեան 30ամեայ տարիքը: Անփորձ էր: Տէր տաքարիւն բնաւորութեան, վա- ուուած ազգասիրութեամբ, սնած դասական հեղինակներու շունչով, կը փնտռէր Կ. Պոլիս զադափարական աշխարհ, գործունէութեան վարուն ասպարէզ. բայց մայրաքաղաքը չէր ընծայեր իրեն այն երազած աշխարհը: Հայ կեանքը, մասնաւորապէս հայ Կաթողիկէ Եկեղեցին շատ շիթ պայմաններու մէջ էր: Միւթարեան Վարժարանը, որ զոհ գացած էր հրդեհի, չէր կազմակերպուած ի նորոյ, թէեւ բարձրացած էր ի Բերա նորակառոյց շէնքը: Յուսասիրութիւնը չարաչար ազդեց երիտասարդ, խանդավառ Գարագաշեանի վրայ: Իր թղթակցութիւններն այս շրջանէն համակ եռանդ, անզուսպ մղում գործելու զպրոցական ասպարէզի վրայ, հրապարակի վրայ, դաստիարակութեամբ եւ քարոզչու- թեամբ, երեւան կը բերեն: Ուսումներ սի- րող եռանդը չունեցաւ համբերութիւնը ժա- մանակի ընթացքով հասնելու իւր ձգտում- ներուն:

Յուսահատ իւր ճանապարհին վրայ զգաց կամաց կամաց թոյլ իւր ոտքերուն տակ կրօ- նական եւ կրօնաւորական հողը. եւ ահա երբեմնի եռանդուն վանականը, Միւթարեան անուան վրէժխնդիր Գարագաշեանը, նա որ բուն թափով կը բողոքէր վանական եւ կրօ-

նական կարգերու յամբաքայլ կամ յետախա- ղաց ընթացքին դէմ, կը դեղեւի իւր սկզբ- բունքներուն մէջ, կը մատնուի անտարբերու- թեան եւ ապաստան կը փնտռէ բողոքական- ներու քով: Չուր տեղ փորձեց Միաբանու- թիւնն յետս կասեցնել անդրադոյն սայթա- քումներէ իւր միաբանն, ընդ վայր աշխա- տեցան անոր անդակից ընկերները շահիլ մո- լորեալը: 1855 Օգոստոս 30ին յայտարարուե- ցաւ Գարագաշեանի, թէ կը զադրի Միւթա- րեան Միաբանութեան անդամակցութենէ:

Հ. ՄԱՏԱԹԻԱ ԳԱՐԱԳԱՇԵԱՆ

Թէ այս շրջանին արդէն պլտորուած ըլ- լայ իր միտքը Բիւլաներեան նիւթապաշտ փի- լիսոփայութեամբ, թոյլ չեն տար հաստատել իր նամակները:

Այնուհետեւ դեռ կէս դար ապրեցաւ Գարագաշեան († 1903) անձնատուր զպրո- ցական եւ հրապարակագրական գործունէու- թեան, նաեւ գրական աշխատանքներու: Իր բազմաթիւ զպրոցական-դաստիարակական աշխատութիւնները իբրեւ Դասագիրքեր տե- սան շատ հրատարակութիւններ: Բայց իբրեւ լուրջ աշխատութիւն երեւելի եղաւ միայն Բնական Պատմութիւնն Հայոց, Ա.—Դ. մա- սերով, որ լոյս տեսաւ ամբողջութեամբ 1895

թուին: Դասական հայերէնի իր անչափ հմտութիւնը մնաց երկար ժամանակ ծածկուած յանթեղի: 1886—1888 տարիներուն, երբ միւսանգամ լեզու առաւ ան իր գրչին տակ «Ճաշակ ոսկեղէն դպրութեան» ամսօրեայ հանդիսին մէջ, շատ այլազգ կը լսուէին արդէն հնչիւնները: Առանձին յիշատակութեան արժանի է հոս նաեւ իր աշխատութեամբ լոյս տեսած «Աստուածաշունչ մատեան Հին Եւ Նոր Կտակարանաց, ըստ ճշգրիտ քարգմանութեանց նախնաց մերոց, համեմատութեամբ երբայական եւ յունական բնագրաց: Կ. Պոլիս 1892—1895: Մեծ պատիւ չբերաւ իր անուան իր տարապայման եռանդը, որով ջատագով կը հանդիսանար գրաբար լեզուի, իրրեւ գրական լեզու անոր շահելու նախապատուութիւնը աշխարհաբարի ի վնաս: Իր գրաբարախօսն աշխարհաբարը շատ քիչ հետեւորդներ ունեցաւ ժամանակին:

Բարձր տարիքի մէջ, գրեթէ 85ամեայ, կնքեց Գարագաշեան իր կեանքը († 17 Դեկտ. 1903, Կ. Պոլիս), հաշտուած Ս. Եկեղեցւոյ հետ: Քահանայաթաղի տխուր հանդէսը խմբեց իր շուրջը մարդկան բազմութիւնը տալու վերջին յարգանքը մեծ հայկաբանին: Եւ արդեամբք ալ Գարագաշեանի համբաւը կը հանգչէր իր 1840—1848 տարիներու գործունէութեան մէջ: Հոս եւ ոչ ձաշակի մէջ պէտք է փնտռել քաջ հայկաբանը, քաղցրախօս լեզուի եւ զարգասէր մատենագիրը:

Իր գործերն են.

1. Բնութի խօսք վասն Տիեզերական Պատմութեան. Դպրութիւն Ա. (1841): Տե՛ս վերագոյն:
2. Ղ. ՀՌԱԿԻՆԵԱՅ ԵՐԳԻ ՎԱՍՆ ԿՐՕՆԻՑ. գոր քարգմանեալ է Հ. Մատաթիայ Գարագաշ յաշակերտաց Մեծի հօրն Միսիքարայ եւ ծախիւբ ազնուական Տեառն Անտոնի Ռումաշկան դրոշմեալ: Ի Վիեննա 1842, 12⁰, էջք 2 + 496:

Ոչ լոկ թարգմանիչ, այլ իրրեւ յարասող մը Ռասինի տողերուն հրապարակ ելած է հոս Գարագաշեան: Ուզելով հայացնել դադրիացի բանաստեղծին մտքերը ճոխ յանդերձ եւ դասական հայերէնով, գտնուած է անհրաժեշտ հարկի մէջ լայնել խօսքերը, շեղիլ բառական թարգմանութենէն, ինչպէս անձամբ կը խոստովանի. «Եւ չլինիցի ինչ խափան առ ի գնոյն օգուտ շահելոյ, եթէ ու-

րեք ուրեք հայերէնս քան զգաղիւրէնն ընդարձակագոյն իցէ. զի զգոյն առատ մեծատուն մեծութիւն լեզուին այնպէս պահանջէր. նա եւ իշխանութիւն է մանաւանդ որոց զերգս չափով թարգմանիցեն, մի կարի կապեալ կալ ընդ օրինակին, այլ ընդ միտքն նայել ընդ մատենագրին. զոր իշխանութիւն եւ մեզ եւս շնորհիցես, ուսումնասէր դու, յորժամ ի ձեռն առեալ ընթեռնուցուս զգեղեցիկ ճառագ. արդարեւ զուարճանայցես, զուարթանայցես, անկանիցիս ի բարւոք կափուլն...» (Յառաջաբան):

Ոչ նուազ ընտիր են թարգմանութեանս արձակ մասերը, Յառաջաբանին եւ Տեղեկութիւններու մէջ, ուր զարգասիրիկ ոճն եւ ուժեղ արտայայտութիւնը հրաշակերտ մը կը հլուեն:

Ժամանակակիցներն եւ նորագոյնները թարգմանութեանս մէջ գաղղիւրէն բնագրին ճշգրիտ անդրադարձութիւն մը փնտոցին եւ գտան կատարեալ ազատութիւն կալէ եւ կապէ: Արդարացումը, զոր կը կանխէր թարգմանիչը խնդրել ընթերցողներէն, արժանի էր զիջող ունկնդրութեան: Երիտասարդ բանաստեղծէն եւ քաջ հայկաբանէն կրնար պահանջուիլ ուժեղ հայերէն եւ կանոնաւոր տաղաչափութիւն. ա՛յս պիտի ըլլար իր նուէրը հայ մատենագրութեան: Կար այն տեղ ամենաճոխ վերջավանդով, հեղասահ ընթացքով, քաղցրալուր հոսանքով չափաբերութիւն, հարուստ բառամթերքով եւ օրէնքներուն համապատասխան դասական հայերէն: Ամէն պահանջքի տրուած էր լիուլի բաւականութիւն. անթերի էր յաջողութիւնը:

Ինչպէս 1843ին կանխագուշակ եղած էր Հ. Արսէն Բաղրատունի, պիտի չյապաղէր Հին Դպրոցը կրկին թարգմանութեամբ տալ Ռասինը հայ ընթերցողներուն: 1844ին արդէն երեւցաւ Բարգամա վէ պին մէջ (էջ 102) հատուած մը Ա. Երգէն «հաւատարիմ թարգմանութեամբ». իսկ ամբողջութեամբ լոյս տեսաւ 1873ին՝ Լուդովիկոսի Ռասին Երգի Կրօնս. քարգմանութիւն Հ. Եղուարդայ Հիւրմիւզ, Արքեպիսկոպոսի Ծիրակայ ի Միսիք: ուխտէն: Վենետիկ 1873:

Կրկին թարգմանութիւններէս ճաշակ մը տալու համար կը դնեմ հոս հատուած մը Ա. Երգէն.

ԳԱՐԱԳԱՇԵԱՆ, էջ 40—45:

ԱՅ՛լ դու՛ որ զայդչափ նըշանս իրրեւ ոչինչ համարես, Յետ աննախանձ եւ առատ վայելելոյ ի բարիս: Որ զարարիչըն թողեալ կենդանութեան եւ տարեր, Ըզգիպուածոյն պատահար քեզէն Աստուած արարեր: Այլ աղէ եկ մեկնեա ինձ դու ըզժիծուանը վաստակ, Որոյ ոչ սրահք են յետոյ, ոչ յաւաջոյ անդատակ: Ճարտարապետ իմաստուն՝ որ ըզձեղուն իւր արկաւ Նըշանակերտըն զեղով, պատրաստարել ընդ յարկաւ: Ձիա՛րդ նըստեալ խընամով ըզլըկտակերտըն շինէ, Բաղեալ կըրկուտ բերանով ի մօտաւոր իւր շինէ: Եւ կամ զի՛արդ առ ի պէտս իւրոյ ազնիւ շինուածոյ, Մեփէ ըզկաւըն մանրեալ բոլորածեւ մանուածոյ: Ուստի՛ թըռչունս այս ուսու շինել իւր տուն զաղարման, Տըքնեալ ըզտիւ եւ զզիշեր առնել ծնըղոցըն դարման: Ո՛րչափ զահոյս բեհեղեայս, եւ յորինեալ անկողին ի մէջ ոստոց եւ ծառոց յետ ծնըղոցըն թողին: Հայրըն թուոցեալ հեռանայ խըղզրել ի դաշտըն պարէն, Եւ ցանկալի ամուսնոյն հանեալ բաժին յաւարէն: Վարուժանին մընալով պահէ ըզրոյն իւր մարին. Ձեռեալ ի թուխըն նըստի մինչեւ աւուրք կատարին: Ըզթըշամեացն ասպատակ մարտ եղեալ ինքըն վանէ, Տըկար անձամբըն վառեալ չմեկնի ուրեք ի տանէ: Ձի եւ ծընունդըն նոցա որ սոյնդունակ ողորքին, Իւրեանց որդւոցն առ յապայ զայն հատուցեն եւ նոքին: Յորժամ օդ քաղցր աւետեալ, եթէ դարուն ժամանեաց, Ըզպարկեշտ բոցըն վառէ պարկեշտութեան հարսանեաց, Իւրաքանչիւր սերտ սիրով, կապեալ ի դուր ընկերին, Ըստէպ նորովք բընակչօք զարդարեն զօղըս վերին: Առանց թըռոց զերդաստանք, ուր այնչափ ազգ զըտանի,

Մինչեւ ոչ հայր ճանաչել, եւ ոչ զիւրեանց ընտանի: Որոց յաշնան փութացեալ ի սահմանացըս մերոց, Վաղ ի մարմանդ տեղիս ինչ չըւեալ երթան ի ձմերոց: Ձի ձմերական փոփոխման, դալ յանկարծուտ ոչ թողուն, Մեկնին մինչ չեւ թառամեալ իցեն ծաղիկ եւ ցողուն: Քանզի մեծաւ խորհրդով դոյ ժամադիր եւ պայման, Ուր դումարեալք յիշխանաց դան ըստ աւուրն ընծայման: Արդ իրրեւ այն օր լընու, եւ ինքեանք եււս տակաւ, Երամովին ձագախան էլեալ երթան բանակաւ: Հայեցեալ շուրջ ըզբռնովք անդ մանկազոյնքըն կամին ի հարց իւրեանց ուսանել, եթէ ի դալ մեւս ամին,

ՀԻՒՐՄԻՒՉԵԱՆ, էջ 14—17:

Այլ դու՛ որ ոչ շարժիս հրաշիցք ի զընին, Ապուշ դիտողք էից՝ որ զքեւ բուրբին, Եւ որ պաշտեւող խօլաբար ըզլիպուած, Ե՛կ եւ ըզրոյնըն զայն ի յայտ աղէ ա՛ծ, Ձոր այնպիսեաւ գործէ ծիծառն արուեստիւ, Ծուրջ մածուցեալ ծայրիւք կըտցին իւրոյ զկիւ, Ճարտարապետ հաւատարիմ միշտ ըզնոյն Անայլայլակ կալեալ ըզկարգ հաստատուն: Առ ի գլանդուզըն զայն կանգնել ըզլինուած, Ձիա՛րդ շաղեալ նա շուրջ ըզձեփ իւր էած: Ի՛բր այդոցիկ նախահոգակ հաւուց դունդ Ըզգաւակացըն դուշակեն ըզձընունդ: Տե՛ս քանի՛օ՛ն որբանք կախեալ զուղչիւք, Եւ յարդարեալ ի բամբակ բարձք ի փոփուկ: Թռանի ի դաշտ պարենից հայրն ի խընդիր, Առ ի բերել հարսինըն զայն սիրալիր: Եւ դէտ նպատիցըն կալով մայրն ի յանդոյր, Տածէ զսիրոյն իւրեանց խայրիս ի ծոց իւր: Յաճախ ի բաց ըզթըշամեաց վարեն հեռ, Վառի ի տկար մարմնի կորով զեր ի վեր: Եւ այսօրէն սընեալք զաւակըն սիրով, Ըզնոյն երբեմն հատուցեն ըզգորով Ձագուց իւրեանց, յորժամ հասեալ նոր զեփիւս ի բարեբաստ ըզհիմենեանն ի շունչ իւր Լուցանիցէ հարսանեկան ջահ նոցին. Յայնժամ ի զօգ քաղցրիկ կըցորդք անմեկին, Քաղաքացուլք լըցցեն զերկինըս նորովք: Ազգատոհմ մեծ, կամ մանաւանդ եղբարց ջոկ, Որք ոչ ըզձեղոցըն ճանաչեն ինչ բընաւ, Եւ ոչ թոռունք ըզնախանձոց իւրեանց հաւ: Որք ի հինից խոյս ի ձմերայ մերոց տան, ի քաղցրազոյն դոլ ի նահանգս ապաստան: Ոչ զըժընդակ եղանակին երբեք սաստ Անպատրաստիցըն ժամանէ յուլիցն աստ. Համախըմբեալ ի ժողով պէտքըն խոհեմ, Սահմանեն զօրն հանուրց ի շու տարադէմ.

Ե՛րբ դառնայցէ այն դարուն,
 յորում եւ այնչափ ժողով
 Յիւրեանց կալուածքս դարձցին
 ուրախութեամբ եւ փողով:
 Ի Ձե՛ն ԱԿԵՐՏՍՍ Աստուծոյ
 Թուրքի՞ ինչ քեզ անկատար.
 Չեռուն կայտառ՝ որոյ տիղմն
 է բնակութիւն եւ ստտար,
 Ըզմեզ յատեան իւր կոչէ,
 Իրբեւ անհաշտ թըշնամի,
 Յորոց ըզնայն անարգեն
 առնուլ համարքս կամի:
 Ձի՞ թըշնամանքս խօսիս
 դու ըզփոքրիկ կայտառէ,
 Որ քաջ յաղթէ քեզ դարդուն,
 եւ ոչ լեզուդ պատկառէ:
 Յորժամ պէսպէս անկուածով
 ծիրանեզոյն եւ դեղին,
 Պայծառացեալ յորում կան
 շուրջ զարգարեն ըզտեղին:
 Որչափ նոցայն յորինիչ
 ծածկել զիւր ձեռնն ջանաց,
 Նոյնչափ դորձեաց առաւել
 զանձն արժանի դարմանաց:
 Թէպէտ եւ փիղ մեծանդամ
 եւ յաղթ մարմնովն, անարի
 քան ըզգազանս ամենայն,
 եւ հրաշակերտ համարի:
 Յորժամ ի գլուխ բանակաց
 կայցէ ընդդէմ յաղթողին,
 Աշտարակօքն ի վերայ
 Թիկանց իւրոց եւ ողին:
 Ո՛չ ապաքէն տեսեալ քո,
 զի խընկալից գինեղէն
 Ըզնահատակսն վանէ,
 զարմանայի՛ր դու քեզէն:
 Այլ ի միջատս հայեաց արդ
 յազգ մըժղըկաց եւ բրիտաց:
 Որոց զանչափ ըզպատինն,
 ոչ ոք թերեւըս գիտաց:
 Դու յայնպիսի չընչենոց,
 որ ոչ արեամբ քով յաղին,
 Բազում անդամ ապաքէն
 նեղեալ հարեր զայրազին:
 Յորդորիչ քո է, ով մարդ,
 եւ վարդապետ լուսատու,
 Որ զարարչէն պատմէ քեզ
 դորձեալ յիւրում ճակատու:
 Ձի անասնիկն այն փոքրիկ,
 որ այդպէս քեւ անարդի,
 Եթէ մեղմով նայիցիս,
 գտանի անչափ մեծարդի:
 Լոկ ի պատեանս հայեաց դու,
 դոր ունի այն անասուն,
 Նըկարակերտ յորինեալ
 գեղեցկութեամբ ըսպասուն,
 Անդէն եւ անդ առնուցուս
 ըզհանգէս այնրը ձեռին,
 Որոյ մատուցք զայն նըկար
 անդր ի գործուած իւր յեռին:

Հասանէ օրն եւ մեկնի չուն համօրէն.
 Անդ մին, թերեւըս մանկազոյն յերամէն,
 Ակնարկելով անդր ի ծնընդեան ի վայր.
 Ե՛րբ արդեօք դարձ, ասէ, դարունն արարեալ,
 Այսրէն ըզմեզ՝ որ դնամք այժմիկ տարազի՛ր՝
 Դարձուցէ այսր ի հայրենին մեր երկիր:
 ԸԶՉԵՏԱՉՈՏ աչաց փոխեալ ըզտեսիլ,
 Ադէ անդրէն դարձցուք խոնարհ ի յերկիր,
 Ուր եւ ժըժմակն իսկ ի տըղմին անդր ի ժահ
 կոչէ ըզմեզ, ընդ իրաւունս իւր վըստահ,
 եւ խրոխտազոյնըս բողոքէ ընդդէմ մեր,
 Չանարգանացն ի մէջն խընդրեալ ըզվասն էր:
 Աներեւոյթ գեղեցկութեանց քանի՞օ՛ն
 Հոյլք ամենայն ուրեք ծածկեալ ի մմա դոն.
 Որչափ հաստիչն ի նոսա նուազ տեսանի,
 Այնչափ մեծաց են զարմանաց արժանի:
 Թէպէտ ընդ փիղն իսկ զարմանամ ընդ վայրադ,
 Որ յունն ի յաղթ կրէ զանհեթեթն աշտարակ,
 եւ ընդ ծանու կահիւն երթայ աննըկուն,
 Արհամարհեալ զայն որպէս բեռն իմըն խուն.
 Այլ ոչ նըւազ ընդ հողարնակը իսկ ընդ քեզ
 Ապշիմ որ զհետ քոյին ըզբանտ քո ձըգես,
 եւ զոր յաճախ սըրտմըտութիւն իմ արդար,
 Պիղծը՞ ժըժմակ, խորտակէ զքեզ ոտընհար,
 Մինչ դու զքոյոց երկայնածիղ զիտակաց
 Մերթ ամփոփես ըզհրաշակերտ յորինուած,
 եւ վեր ի վայր պարգես մերթ զայնս ըստ հաճոյս.
 եւ յանդիման առնես աչացս իմ ըզքոյս,
 Որ ամբառնտն ըզմոյթ իւրեանց եւ ըզխէչ,
 Ըզարժականս աստիճանաւ յեկեւէջ:

Ամէն խորհրդածութիւն երկու թարգմա-
 նութիւններուս արուեստին, ինչպէս եւ յա-
 ղաչափութեան հոսանքին եւ լեզուի յստա-
 կութեան մասին կը թողում ընթերցողնե-
 րուս ազատ դատաստանին:

Ինչպէս ալ ըլլան դատաստանները Գա-
 րագաշեանի թարգմանութեան մասին, կը
 մնայ իմ համոզումս անխախտ, թէ ինքնու-
 ըրոյն է իւր տեսակին մէջ թարգմանութիւնս
 եւ անգնահատելի մարգարիտ մը հայ դրա-
 կանութեան մէջ, անմրցելի թէ՛ լեզուին եւ
 թէ՛ տաղաչափութեան արուեստին կատարե-
 լութեամբը: — Յառաջարանն եւ Տեղեկու-
 թիւններն, որոնք թարգմանութեանս զարդն
 եւ լրացուցիչ մասը կը կազմեն, անտեսուած
 են Հիւրմիրեանէն:

3. ՆԿԱՐԱԳԻՐ ՈՒՍՄԱՆՅ որ է բնու-
 քիւն, պատմութիւն, հարկ եւ օգուտ իւրա-
 քանչիւր մասանց գրագիտութեան. գոր յօ-
 րինեալ է Հ. Մ. Գարագաշեանց: Ի Վիեննա
 1845, 8°, էջ Ժ + 366:

Նկարագրութիւնն է գիտութիւններու
 անոնց ներքին բովանդակութեամբ եւ արտա-
 քին պատմութեամբ: Բանաստեղծ հեղինա-
 կին ծաղկազարդ ոճովն եւ զարդախօս հայե-

րէնովը ստացած է մատեանս վայելչութիւն
 մը՝ որ կարող է դասական մատենագրու-
 թեան ընտրելագոյն զարդը նկատուիլ:

Եթէ իւրաքանչիւր գլուխ ունի իւր հրա-
 պոյրը, եւ բովանդակ մատեանն կը ներկայա-
 նայ դասագիրք մը հայերէն դասական լե-
 դուի, բայց յատկապէս էջ 25—46 արժանի
 է մասնաւոր ուղադրութեան, ուր «Հայ բար-
 բառը» իւր դասական դարուն եւ յետ դա-
 սական շրջաններուն նկատի կ'առնուի եւ ա-
 ռաջին անգամ հրատարակին լսելի կ'ըլլայ
 Վիեննական դպրոցի տեսութիւնը հայերէն
 լեզուի շրջաններու մասին:

Գարագաշեան լեզուն է հոս Մխիթարեան
 դպրոցին. իւրքանչիւր բառ եւ խօսք կանխաւ
 դրած է հաւանութիւն հեղինակին ընկերնե-
 րուն: Ե. դարու առաջին կէսի մատենագրու-
 թիւնը — որ իւր մասերուն մէջ կը թուուի
 — կը հրատարակուի որպէս բով դասական
 լեզուի. եւ ինչ որ անկէ դուրս է, կը հա-
 մարուի ոչ-դասական:

4. ԱՐՈՒԵՍ ՃԱՐՏԱՐԱԽՕՍՈՒԹԵԱՆ,
 գոր յօրինեալ է Հ. Մատաթիայ Գարագա-
 շեան, յաշակեքտաց մեծի հօրն Մխիթարայ:
 Ի Վիեննա 1844, 8°, էջ ԺԴ + 308:

5. Վասն Առասպելախօսութեան (mytho-
 logie) կամ պափուկեալ պատմութեան դիցն
 հեքիանոսաց:

1849ին, Երբ կը խնդրէր Գարագաշեան
 իւր ընկերներէն, որ ուղարկեն իրեն իր ան-
 տիպ աշխատութիւնները՝ յատկապէս Քերա-
 կանութիւնն եւ Հատընտիր քաղուածքը,
 կ'աւելցնէր թէ պէտք չունի «Դիցարանու-
 թեան»: Այս աշխատութիւնը ունիմ այժմ
 աչքիս առաջ, գրուած մեծագիր թղթի վրայ
 գեղեցիկ նոտր գրով, եւ է 46 երես: Նկարա-
 գրութիւնն է յոյն եւ հռովմէական դից ա-
 ռասպելախօսութեան, տրուած իւրաքանչիւր
 դից յատկանիչներն եւ անոնց մասին ըմբը-
 նումները: Գարագաշեանի գարդախօս լեզուն
 կը բարբառի նաեւ հոս յստակ եւ հնչիւն:

6. Ուսումն փիլիսոփայութեան, գոր յօ-
 րինեալ է Հ. Մաղաթիայ Սամուէլեան. Հա-
 տոր Ա. Ոստուն փիլիսոփայութիւն: Հա-
 տոր Բ. Մեստափիւսեան փիլիսոփայութիւն:
 Վիեննա 1845—1848, 8°, էջք 168 + 156 (ա-
 նաւարտ մնացած):

Այս աշխատութեան հեղինակն է Հ. Մա-
 ղաթիա Սամուէլեան, որ ըլլալով ոչ-դասա-
 կան շրջանէն, անհմուտ խօսելու ոսկեղէն

դարու բարբառով, հարկադրուած է յանձնել
 գործը Բանասիրաց ժողովի քննութեան եւ
 սրբագրութեան: Գարագաշեան ստանձնած է
 այս սրբագրութեան գործը: 1845—1848 տա-
 րիներուն իր գլխաւոր գրադումն էր հա-
 մաճայն դասական հայերէնի սկզբունքներու
 յերկրել այս աշխատութիւնը, որ մաս առ
 մաս կը տպագրուէր: Վերաքննութիւնը կը
 կատարէր հեղինակը, որ այն միջոցին կը
 գտնուէր Հոռոմ: Տպագրութեան դանդաղ ըն-
 թացքն մէկ կողմանէ եւ Գարագաշեանի
 տեղափոխութիւնն Չմիւռնիա (1848 Յուլիս)
 եւ Սամուէլեանի՝ Կ. Պոլիս, կը հանդիսա-
 նան խափանարար արգելք աշխատութեանս
 հրատարակութեան: Տպագրուած թերթերը
 կ'ոչնչացուին ապա. ձեռագիրը կը գտնուի
 ամբողջութեամբ Մխիթարեան Հարց անտիպ
 աշխատութեանց մէջ, Գարագաշեանի սրբա-
 գրեալ օրինակութեամբ եւ հեղինակին նոր
 յաւելուածներով:

Սրբագրիչը յերկրած է ամէն բառ եւ
 ասութիւն համաձայն Ե. դարու խորհելու
 կերպին, պարզ եւ դիւրընկալ ոճով: Յաւ է,
 որ չվայելց այն պայծառ լոյսը:

7. Եկեղեցական Պատմութիւն:

Մխիթարեան Հարց անտիպ ձեռագիր-
 ներու թուին մէջ պահուած է նաեւ այս աշ-
 խատութիւնը Գարագաշեանի գրչէն, ընդար-
 ձակ ծրագրով, բայց թողուած անաւարտ:

8. Առակք Լաֆոնդեմի. քարգմանութիւն
 Ա. Մ. Գարագաշեան: Վիեննա 1894, 8°,
 էջ 478:

9. Չաշակ ոսկեղէն դպրութեան. Հան-
 դէս Ամսօրեայ պատմական, գիտական, բա-
 նասիրական այլով հանդերձ: Ընդ խնամով
 Ա. Մատաթիայ Գարագաշեան եւ Յ. Գուր-
 գեմի: Կ. Պոլիս 1886—1888, Ա.—Գ. տարի:

ԳԱՐԱԳԱՇԵԱՆ — ԲԱՆԱՍՏԵՂՄ

Յիշեցինք վերագոյն թէ Գարագաշեան
 արդէն 1835ին կը յօրինէր կրակոտ տաղեր:
 Եւ ճարտար էր նա այս արուեստին մէջ.
 գրեթէ սակաւ բացառութեամբ ճոխ վեր-
 ջալմանկերով: Այս ճոխութեամբ ջանացած
 էր հայացնել Ռասինը: Ինչպէս տաղաչա-
 փութեան մէջ արուեստ, նոյնպէս մաքե-
 րու մէջ բարձրական իմաստ եւ ար-
 տայայտութեան մէջ յստակ, անբոնապրօսիկ
 լեզու, դիւրասահ եւ հնչիւն, աշխատած
 է երեւցնել: Ամէնուն վրայ կ'իշխէ բա-

նաստեղծին ոգեւորութիւնը. ան կը բարձրանայ կը վերանայ բարձրագոյն եթերներ, լսելի ընելու համար Աստուածականին զգածուններու ուղերձները, ըզձակաթ ըլլալու եւ հայցելու երկնահաս ցօղը մերթ լեռներու բարձրաբերձ գագաթներուն, մերթ մարգերուն նաեւ ուղմարաշտերուն վրայ:

Իր քնարին երկնասլացիկ ձայնը կը պատահէ օդը, կը սահի կոհակածեւ ջուրերու մկանտնքներու վրայէն, առանց շառաչի, առանց արէկոծութեան. մեղմախառն զեփիւռ մըն է որ կը շարժի, կոհակներն են, որ կը բաշխեն համրոյրներ եզերքին:

Քնարերգակ է Գարագաշեան իւր նուազներու մէջ, միշտ ուղերձող, երբեմն աղաչաւորի, երբեմն պաղատաւորի, երբեմն թախանձողի, նաեւ պահանջողի զերին մէջ: Ամէնուն համար ըստ պիտոյից կը մաղթէ երկնատուր ձիւրքեր, թաթաղուն եւ զեղուն: Ուր շնորհաց հետ նաեւ սեպհական ոյժին գործակցութիւնն է կարեւոր, հոն կը հնչեցնէ խրախոյսի փողը, քաջալեր կը կարգայ, կը սրտապնդէ՝ անշուշտ յաղթութեան ակնկալութեամբ:

Բայց ան ունի նաեւ հովուերգութեան ժամեր: Նստած լուսնկայ գիշեր մը խաղաղ եզերքը աղբիւրին, որ կը բղխէ անմահութեան ջուրը իւր ծոցէն արծաթափայլ, ու կը դիտէ անոր կարկաջասահ հոսանքը որ Մխիթարեան բուրաստանէն դար ի վար կը զբզլէ հասնելու ընդգրկելու յորդահոս ջուրերը Գանուբին: Ու կ'երգէ երիտասարդ հովուերգուն իր մեներգը, արձակ եւ հնչիւն.

Յակնադիրքն վանաց ի կրտսերնայրուրգ.

«Աղբիւր, զակունս քո ոչ պեղեաց ձեռն այնորիկ, գորոյ զերկրաւ քերեալ փախստական՝ մտանես ի մայրն, յասպնջական ջուրց, որ յարեւտից երթայ յարեւելս պատանդ:

Ո՛ր խնամ, որոյ զքեզն գնացուցանէ, կեցուցիչ ջուրդ, բարուք մատուակիս որոց չթօնք սուրբ յարենէ, ոչ ըմպեն զարիւն խաղողոյ:

Բարենչան քան զԱրամազդայն աղբիւր, յոբոյ ի սպիտակն ալեաց է կեանալոց ծնան: Եւ արեւմտեան արեւոյցն ծարձարոս պատն աւազանաց, որ ամփոփիսդ յանձուկ այսր, գտիւ գործան եւ զգիշեր արթուն:

Քո պաղպաղուն շիթք են, ուստի սառինք վանականն, ուստի պաղի մարգարիտ, որ զուրն արծաթի եւ զսպիտակ պարանոց դարդարէ կուսի որ գնայն արկանէ:

Մի տեսցէ զքեզ, փարելի, արեգակն պարապ, մի լուսին ի քուն, մի ծարաւեսցի զքեւ զեղ դալար, մի յամպս ժլատս հայեսցի մշակ, մի դաստիարակ ունայն դարձուցէ ի տուն պարկեշտ աղախին:

Յանկա՛րձ թէ գայ այր յուղոյ, որ դիտչին փչէ, որ դիւրիւր շնչէ, ի կարկառել լաժակին, գնացակա՛ն դու, կասեցո՛՛ զալիս, եւ հա՛ր զփափաք արեգակնակէզ լեզուի:

Երգեսցէ զերգս զայս եւ առոյգ պատանի, ե՛ւ մատաղ աւրիորդ զայս երգ երգեսցէ, ե՛ւ գիրգն ծերունի, ե՛ւ այր սնդակազմ աճառապատ բազկաւք, յորժամ խաղան անիւք արեգական ի ծովէ, յորժամ ի կողմն լինի վաստակեալ երեկոյ»:

Տողերս Մուսայից ներշնչման տակ գրիչն առնուած: Բայց ոսկեղէն գրիչն է, որ մարմին զգեցուցած է զգածմանց:

Մխիթարեան Տաղարանէն պիտի հրատարակեմ ստորեւ ինչ ինչ հատակատրներ, զորոնք երգած է Գարագաշեան 1835, 1838—1847 տարիներուն: Յառաջբերութիւններու նպատակն է ցոյց տալ թէ ինչպէս առ տակաւ տակաւ կը զարգանայ Գարագաշեան ոչ գասականէն դէպի գասական լեզու եւ դարձեալ թէ ինչ արուեստով կը սիրէր նա արտայայտել իւր իղձերը:

Ի դարձին ի Հոովմայ Գերապայտա Արքաիտ Արիստակէսի

Մինչ Արդոնեան սիգածեմ բա՛՛ ձեմէր նաւակն ընդ դողդոջուն ալեաց վայր Գեղածածան երբ տատանէր յասպարէզ յաղթ՝ ըզկոհակաց սանձեալ դար. եր շաւարիկ զերթ երիւար դոգ յերբուն նազէր փառօք դաշտավայր, եր զեղապանձ զերթ թըռուցիկ սըլանայր ձեպ յաստեղընթաց ի կատար:

Անդ հըրացայտ շանթիս ի վառ ամպրոպել Ձեւս, այլ ոչ գորէր ի փայլած: Եւ Երզնկայի ոչ սիւսապար յաճաճս Ե Կասա Ե Կարսի ոչ սիւսապար յաճաճս Ե Կարս Ե Կարս գոգէր տարափս ի կաթուած. Ոչ Ուրանոս հընչէր վերստ թոճիւն անկ պրոս ընդստ ի կտուայ:

Եւ Պիսիդոն ի սաստ կոհակս ոչ փըրփրաղէզ յուզէր անդու ի յալեաց:

Այլ՝ վարդամտոն Նիմփայն քաղցրիկ ըզլաստ սիրուն յերկնից ի սեմս կարկառէր, Ոսկեկառոյց զեղիսեայ նիգս պարզել համակ առ Սիրայնոյն հըրաւէր.

Պերձ Տիտանէս անդուստ ճախրեալ զանուոց ըզծիրս միշտ ի հուով բուրէր. կարմըրազարդ փոկոց սարիս ձըգեալ ձեռամբ ի թափ ընթացս վերձեմէր:

Սիրուն եթեր սատ պատեցաւ, նըսեմածիդ ի քոզ աըխուր կապուտակ, Ձի չարախանձ հետ երբոս սեւապարոյր ծըպտեաց Արփոյն հեշտ դիտակ. Ձերեթանուոյն ձեմ սըրաշարժ յածուն հողմովք յուզէ Նեփթոնի ի ծովակ. Մերթ յափնածիր մերթ բացավայր թողու վըթար յալեաց խորոջս վայրահակ:

Աւա՛ղ բախտին. Այն ինչ խաւարն աղջամըղչու այսպէս պատէր ի ծաւալ. Ժանտ Կըռոնոս ընդ Ատրոպեայ արձակ դիմէր, ըզսայր ժանեաց յեսանեալ. Սիրտ ի թառանչ Դիւցաղանց Ղու յԱնդրին վայրաց զողցես ձայնէր, ձեռն կալ, Դըժոխարձակ Պըղոտոնեան ի բաց առնու զանդութ արկած անժուժկալ:

Ահա անդուստ լուսապատար շողայ փերոս կըրկին ի տես ոսկեսար.

Յամբ ի հուով գըլեալ զանիւս. նոյն՝ եւ կտուայ բոցակնազոյն երկար.

Յոր Պարնասեան ահեղ կատարք սիրայորդոր ծափեն ի կայթ ակընկառ.

Եւ կամենայք խումբք երջանիկ ոսկեքնարս հարեալ երգեն քաղցրարար:

Արփիտայ յանկուած չըքեղ ահա հանդէպ Վեշի՛ր պատկեր փառունակ,

Չոր ոչ ետուն ամք սիրաշարժք եւ ոչ տացեն թէ եւ դարձցին Ոսկեգարք.

Աս որ ընդ պարծ ցընձան ծաղու յամայր աւանդ այն Գաջազունք ձայնարձակ.

Երջանկաւէտ միշտ պերճանան ի ճոխ հանդէս. Ես ի սիրոյն ի փայլակ:

Ափ ի բերան հերիք այսչափ, Ապողոնի կացցէ ջութակ Պիերեան,

Դաղար առցէ ի լուր քընար եւ թալիս հընչել զեռմոս քաղցրածայն.

Ձի Հոգերգակ Յէսսէանին սատ շարժեցաւ սուրբ Տասնադոյն երգարան

Աշխարհալուր հընչել ի բաղիս զըւարթ ի ձայն տալ զաւետիս խընդութեան:

Ահա ձայնէ փայլէն ի բոց բարձրելոյն աչք Ե Երզնկայի ոչ սիւսապար յաճաճս Ե Կասա Ե Կարսի ոչ սիւսապար յաճաճս Ե Կարս Ե Կարս գոգէր տարափս ի կաթուած.

Երկնատարափ ազատ յամբոց գոգ գորհուրթին ցօղազնն վայր հեղաբար. Ականակու Նազելոյն թաղ կապեն այս ի ծամս վարսից ոսկեշար:

Ուխտիս յանեղծ պերձ մըրցանակ երգէ կիթառ. Երջանկացի անտըխեղծ,

Յորչափ ի դարձ տեսցէ բաղմեալ զիւր Դիտապետ յարժանին գահ բարձրէց.

Եւ գըրենոյս յանջինջ ի տառ Վեշի՛ր անմահ դարձցի ի դոգ սին քերթուած,

Չոր Հազներգուն սըրտանըւէր յանձուկ ի ժոյժ հիւսէ յուղերձ դեռախայծ:

Ի Քլուսդեռնայպուրկ, յամի 1835: Անտոն Պէրպէրեան:

ՅԱՒՈՒՐ ԱՆՈՒԱՆ ԱՄԵՆԱՊԱՏԻ ԱՐԲԱՆՈՐ

Ես առաւել զուարթարար կարծեմ ըզլոյս աւուրս այս Որ ըզճագուճն իւր եցոյց, արկեալ զգիշերըն յորոսայս: Այժմ երեկոյս վաղորդայն եւ խոր գիշեր տիւ կարծի, Ձի զքեզ ո՛ր Հայր, տեսաք զուարթ բաղմեալ ի դոյն յայդ բարձի:

Ձէ այս զատիկըն պատեք նաւակատեաց հին զենման, Այլ յիշատակ կամաւոր սուրբ վըկայիցըն զենման:

Այսօր եւ հարսն Յիսուսի նոր զարգարի իւր զարդուն

Քանզի արեամբ յառագաստ մտանեն հովիւք իւր արթուն:

Սակայն չմատոյց մեզ եւեթ սա զուարթուն խընդութեան,

Այլ եւ ոչ զոյզն ըսփոփանք, ո՛վ Տէր, ի սիրտ քո զարթեան:

Չպատկեր աւուրցն առաջնոց այս տարեկան նըկարէ, Չոր մարդկեղէն հընարից ճարտարութիւն չըկարէ:

Չգարմ եւ զորդիս Գրիգորի գժառանգեալսըն թաղին Պատմուճանին սըրբութեան եւ ոսկեհուս դիպակին:

Ո՛րք ի սոյն պատկերի տեսեալ անդուստ ի վերուստ Ոչ ըզնոցայն տարածամ լացցէ ելիցըն կորուստ:

Ձի որոց դէմ յանդիման հարք մեր բերկրեալ ցընձային,

Մեզ նըշմարանք մեծութեան այնքը փառաց ընծային:

Այլ զի՞ լամք ձեռն ի ծնօտի որպէս յաւուրս հընձոց,

Վըրպեալ ուրուք յամալոյ ըզտոհմականս յիւրըն ծոց: Մեզ այս ամիս է քաղցոց, յարտորայս մեր հայիմ ես յ հընձոց ժիւր մըշակին եւ հասկ ատոք կայ ի մեզ

Այ՛ր, որպէս ըզկայծակն որ ծածկեալ կայ յանթեղի կամ որպէս լոյս ընդ ազօտ վառեալ ի լոյս կանթեղի:

Այսպէս դու Հայր ըզփառաց որ նըւաղեալ զազարէր ըզիշատակըն տըխուր դարձեալ զըւարթ արարէր:

Բայց զարմացեալ եմ ես յոյժ ընդ ձեռն յամբ եւ ճարտար

Որ անաչառ ի խըլել եւ ի տընկելն է արդար: Փոխանակ հարց են որդիք արժանաւոր պայազատ, Ընդ վայր հարեալ է արթուն այլ փառք պատուոյն կայ

Վայելչական տըւընջեան ոչ ըստասեալ կաթողին. Ըղզիչեբայն են հասեալ ողջունարեր քեզ դոքին:

Մին ըղտըւիչն աղերսէ զանտըրտմական ըզրարեաց. Միւսն ի բարուք ծերութեան քեզ բիրս ամաց եւ տարեաց:

Արդ ո՛ւմ արդեօք լըւիցէ Տէր կամարար մըտաղիւր, Բայց թէ անծնիւր զիւր խընդիւր տացէ, ըզվարձ իւր ընդ իւր:

Եւ դու ով տէր լիցիս աստ թաղ ի ձեռին Աստուծոյ, Եւ յաշխարհին հանդերձեալ պըսակ յաննիւթ կաղմածոյ:

1839, Յունիս: ԵՂ. Մ. Գ.

ՅԱԻՈՒՐ ՏՕՆԻ ԱՆՈՒԱՆ

Ոչ ըզպինդարեան խընդըմք հնարաւոր երգոց պաճուճանս

Ոչ զիշխանական յատեան խօսելոյ ծաղկեալ պատմուճանս

Լըռեցեան տաւիղք, ըստ դըրոյն բանի, քընարք եւ ծընծայք:

Առցեն պարզախօս երգս առազաստի մանկունք եւ տըղայք:

Նոր երկինք այսօր նոր ելք արեւու նոր աւուր ծընունդ

Հովուաց փեսայից հարսին Քրիստոսի նոր վըկայից դունդ

Զպահլաւեանց պըսակ եւ ըզպարթեւեան որ երբեմն ի Հայս

Զոր եզձին աւուրք նորոգեն անեղձ պսակեալք յաւուրս յայս:

Այլ որ ընդ նոցայն ցընծամք յիշատակ ի բարբառ տաղիս

Քեզ Հայր ժամ է արդ նոցին համանուան փոփոխել զաղիս

Տեսցեն ըզքեզ Հայք եւ Մարք եւ Արիք եւ բարձրըն Մասիս

Զի ոչ լոկ անուամբ յարդեանցըն թափուր ընդ նոսայն դասիս:

Այսօր ոչ նորիք եւ ոչ տուր երեաց դառանց ընծային

Այլ սիրոյն նըւէրք որ յայս ժամ հերու ըզքեւ ցընծային Մի բարձցէ զաւուրս ըզսէր եւ զպատիւ վառեալ ընդ յուսոյ

Օր տարածեալ զոր այգուն ճածանչ երեր ընդ լուսոյ:

Գիտեմք եւ այս օր անցցէ յերկոյս նըժղեճ եւ պանդուխտ

Զոր ոչ հաճեցեն պաշտամունք խընկոց ոչ աղերս եւ ուխտ

Այլ ըլըջանք ամաց ազատք ընդ երկինս կան մեզ ի հարկի

Դարձուցեն անշուշտ ամ յամէ ըզնոյն անդրէն ըստ կարգի:

Զոր ճըզնին ի գուր արգելուլ ճըմեռն եւ ծով ընդ ալեաց

Եւ կամ մեծարգոյ ծաղկեալ բարձամեայ հընութիւն ալեաց

Մով եւ ձիւնարեր դարձցին ծաղկաբեր եւ ձմեռըն դարուն

Դու նովին ալիօք զըւարճացեալ հասցես երանեալ դարուն:

1840 Յուլիս 21: Է. Մ. Գ.

ՅԱՄԱՆՕՐԿ

Դարձեալ ըսկիզբըն տարւոյ

Աւետաւոր ըզրարւոյ,

Մէն մի խընդայ ընդ անձին,

Զի նոր աւուրքըս դանձին:

Մէն մի այո՛ ընդ անձին

Յընծայ ուրոյն առանձին,

Այլ քեւ բողբոջըս խընդան.

Քեւ, Տէր, հիմունքըս թընդան:

Զասեմ հիմունքըս խընդան,

Զանկիւնակալ վէժըն տան.

Որ ոչ խըտրէ օր տարի,

Եւ միշտ յանկեան դաղարի:

Ոչ Յիսներորդ, ոչ տարի

Ըսկիզբն հընձոց եւ վարի,

Ոչ թողութեան ամք պիտին

Ի սահմանեալ ժամ կիտին:

Ոչ եւզ եւ մեղըր պիտին

Ուրուականացըն դիտին.

Ոչ զինի սեռն յամանոյ,

Նոխազ իւրում նըմանոյ:

Թէ եւ բա՛շխեմք յամանոյ

Նըւէր պըտղոց դարմանոյ,

Գինի պարզեալ ի կըթոց

Այլեւտանեացըն դըթոց:

Էանց ամիսըն կըթոց

Զիք այլ հընձան եւ կըթոց.

Այլ այժմ, ով Տէր, ի տաշտի

Կենդանութիւն մեզ պաշտի:

Անապակաւս ի տաշտի.

Թէ Տէր ի ձայն մեր հաշտի,

Կեցցես ոչ մի, այլ հազար,

Առհաւատչեաց քեզ Ղազար:

Ո՛ւր են որ բեր եւ հազար

Ոսկի լուծեալ եւ ասար.

Ըզկենաց դեղըն կազմեն,

Լաւ քան Հայոց ըզգազպէն:

Զի՞ զանդեղեայսըն կազմեն,

Ընտրեալ զընտիրն ի բազմէն.

Զհընդիկ մըրջեանն, ընթանալ,

Զանխուլ մըթերսըն բանալ,

Ի ձենաց ծովն ընթանալ,

Ի Սելովամըն թանալ

Մի թէ զաւուրս յերկարէ՞, Ոընդրելով շունչ ի քարէ:

Եւ զի՞ երգս իմ յերկարէ, Թէպէտ լըռել ոչ կարէ.

Առ Տէր աղօթք նորայ են, Որ տայ մեզ հունձ յորայէն:

Կեանք ի կամաց նորայ են, Լըւայ յիւրում ծառայէն:

Աղէ հիւսիս եւ հարաւ Ո՞ր հրամանաւ արարաւ.

Ամք՝ որ պատեալ ընդ հարաւ Ածեն զաւուրս համարաւ,

Եւ արդ ճըմեռըն խորին. Որ հրամանաւ է նորին.

Մինչեւ յալիսըզ խորին Դառնալ ի մէնջ յորդորին:

Մի՛, Հայր, լըսեր Յակոբայ, Այլ արութեանըն Յորայ:

Կարճ են աւուրք Յակոբայ, Որպէս եւ ինքն զոփայ,

Զերկոտասանսըն ծընաւ, Անկաւ որդւով եւ կընաւ:

Քեւ բիւրաւորըս ծընաւ, Հողւով ի կաթըն սընաւ.

Ոյր վասն ամաւք ես սակաւ, Այլ բիւրամեան հասակաւ:

Ասեմ, ամաւք ես սակաւ, Բայց անըսպառ պըսակաւ:

Եւ ո՞ տայր դոյզըն բանիւ, Որչափ երկրիս մեր անիւ

Դառնայ վարչին իւր բանիւ, Նոյնչափ եղէզն իմ ջանիւ

Ըզոյն պատիւ՝ զոր պարտի, Հատուցանէր ի քարտի:

Թէպէտ եւ զայն միշտ պարտի, Քանզի եւ ոչ հանդարտի.

Այլ քաջ յըսկիզբըն տարւոյ Աւետաւոր ըզրարւոյ:

1841, Յունուար: Է. Մ. Գ.

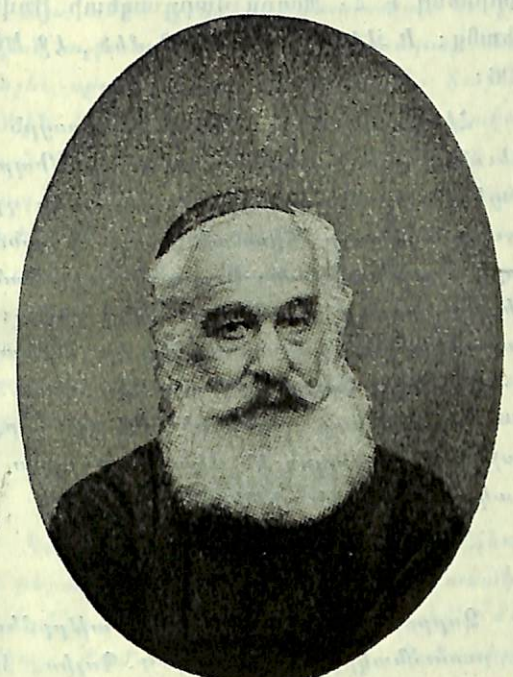
Է. ՂԵՒՈՆԴ ԹՈՎՆԱՆԵԱՆ

Յոփլանեան ծնած է 1817 Հոկտ. 28ին Կ. Պոլիս. մտած է վանք 1835 Օգոստոս 12ին, հետեւելու հոն իւր եղբոր՝ Է. Պօղոս Յոփլանեանի օրինակին: Ուխտած է Է. Յ. Գաթրըճեանի հետ եւ ձեռնադրուած Գարապաշեանի հետ 1840, Սեպտ. 27ին: Վախճանած 80ամեայ 26 Յունուար 1897: Կենսա-

գրական գծեր իր մասին տեսնել Հանդէս Ամսօրեայ, 1897, Թ. 2:

Դասական հայերէնի վերածնունդը ողջունողներէն մին էր Յոփլանեան, որ փարեցաւ գաղափարին, խառնուեցաւ երիտասարդ բանասէրներուն թուին մէջ եւ իւրովսանն նպաստեց անոր ուսուցման եւ բարգաւաճման: Երկար տարիներ եղաւ ան անդամ Բանասիրաց Ժողովին եւ բանիւ եւ գործով ջատագով եւ պահապան հանդիսացաւ գծուած սկզբունքներուն:

Տեսանք զինքը վերագոյն մին այն թարգ-

Է. ՂԵՒՈՆԴ ԹՈՎՆԱՆԵԱՆ

մանիչներէն, որոնք դասական հայերէնով կը փորձէին խօսեցնել տալ Բոսուէին:

Երկրորդ գործը, որ լոյս տեսաւ ոսկեղէն դարու բարբառով, եղաւ.

1. ԿՈՒՆ. ՆԵՊՈՏԱՅ ՎԱՐՔ ԶՕՐԱԻԱՐԱՅ ԱՆՈՒԱՆԵԱՆ, գորք քարգմանեալ է Է. Ղեւոնդեայ Յովնանեանց, յաշակերտաց մեծի հօրն Միքիթարայ: Վիեննա 1842, 12⁰, էջ Ը + 370: [Թարգմանութիւնք Հոռուայեցոց մատենագրաց. Ա:]

Լատին դասական մը դասական հայերէնով փորձ կ'ընէ թարգմանել երիտասարդ Յոփլանեան. Ղեւոնդ Վանանդացի մը վերակենդանացնել կ'ուզէ իւր գրչին տակ: Եւ չէ վրիպած իւր ակնկալութեան մէջ: Դասական

նկարագրին յատուկ զուարթ, բայց եւ լուրջ, դարդախօս, բայց զգաստ ոճ մը կ'ըլլայէ ծայրէ ծայր, որ հռովմայեցւոյն վեհութիւնն պահելով հանդերձ անվթար, կը կրէ իւր վրայ հայ դրոշմը իւր պարզութեան եւ գեղեցկութեան մէջ:

2. Գիտութիւն տէրութեանց Երոպայ, այս ինքն է նկարագիր արդի հանգամանաց Երոպական տէրութեանց, գոր յօրինեալ է Հ. Ղ. Յ.: Տումար Ա.: Վիեննա 1847, 8⁰, էջ ԺԱ. + 422:

3. Պատմութիւն տիեզերական ժողովոց Եկեղեցւոյ որք յարեւելս գումարեցան. գոր յօրինեալ է Հ. Պողոս վարդապետի Յովնանեանց: Ի Վիեննա 1847, 8⁰ մեծ, էջ ԽԷ + 596:

Հեղինակն է Հ. Պողոս, եղբայրն Հ. Ղեւոնդի, որ յօրինած էր զայն Հին Դպրոցի հայերէնով: 1846ին, երբ Կ. Պոլիս կը դըռնուէր հեղինակը, հրաման կը հասնի յանձնել զայն տպագրութեան: Եւ որովհետեւ Բանասիրաց ժողովը չէր կրնար հանդուրժել ոչ-դասական լեզուով տպագրել, կը ձեռնարկէ Հ. Ղեւոնդ, հաւանութեամբ իր եղբոր վերածել դասական հայերէնի: Թէ այս որքան յաջողած է, կարող են վկայել այս շատ օգտակար մատենին ընթերցողները:

Հ. ՂՈՒԿԱՍ ՏԷՐՏԵՐԵԱՆ

Չորրորդ ընկերն է Հ. Յ. Գաթրճեանի եւ ուսումնակիցը: Ծնած է Կ. Պոլիս, 1819 Մարտ 31ին, Վիեննա եկած 1831, Սեպտ. 26ին, ձեռնադրուած Գաթրճեանի հետ միաժամանակ (26 Մայիս 1841): 1872ին հեռացած Միւրանութենէս: Վախճանած 1897, Դեկտ. Ի Զմիւռնիա:

Տէրտէրեան յարեցաւ իւր ընկերներուն գաղափարին, նկատմամբ դասական հայերէնին. ինքը ուսողական եւ բնագիտական գիտութիւններու սիրահար՝ ջանք տարաւ նաեւ գիտութեան այս ճիւղերուն պատշաճեցնել դասական լեզուին դիւրաթեքութիւնը: Իր գրչին պարտական ենք.

1. Խոնարհագոյն ուսողութիւն, գոր յօրինեալ է Հ. Ղուկայ Տէրտէրեանց յաշակերտաց մեծի հօրն Միսիքարայ: Ի Վիեննա:

Ա. Տումար. Համարողութիւն եւ նշանագրովք համարողութիւն: 1843, 8⁰, էջ ԺԶ + 456:

Բ. Տումար. Պարզ երկրաչափութիւն. 1846, 8⁰, էջ 350:

Գ. Տումար. Երեքանկիւնաչափութիւն եւ հատածք կոնի: 1846, 8⁰, էջ 134:

Անշուշտ յանդիմութիւն էր դասական հայերէնի սկզբունքներուն հաւատարիմ մնալով յօրինել Ուսողութիւն մը իւր սեպհական բառերով: Ճարտար հեղինակը յաջողած է սակայն սեպհականել գիտութեան բառեր, որոնք թէեւ անսովոր լսուէին ի սկզբան, կարող էին ճշգրիտ արտայայտել միտքը եւ իրենց պարզութեան մէջ դիւրընկալ ըլլալ: Ա. եւ Գ. հատորին կցուած են բառացանկեր՝ հայերէն, գերմաներէն եւ գաղղիերէն, երբեմն նաեւ լատիներէն, ուր յաճախ քննութեան կ'առնուին ընկալեալ ասութիւնները եւ մատնացոյց կ'ըլլայ անոնց անհարգաս կիրառութիւնը: Քննադատուած էր ժամանակին Երկակուր (Բ. 28), Durchmesser, Diameter, diamètre բառը, որուն փոխարէն ընդունուած էր Տրամագիծ: Գ. հատորի բառացանկին մէջ կ'ըսուի. «Այսպէս թարգմանեալ կայ (բառս) յեւելլիղեայ Երկրաչափութեան, որ կըլի իսկ քաջ անուանդ Diameter, իսկ անունդ Տրամագիծ, թող զի չէրստ յատակութեան լեզուի ասացեալ, չտայ բնաւ միտս, գոր յայտնելն կամիցի» (Գ. էջ 124—125): Այս եւ շատ մը նման բառերու ընտրութիւնն եւ յարմարումը կը կատարուէր միշտ խորհրդով Բանասիրաց ժողովոյն:

Տէրտէրեան ունի ուրիշ գործեր ալ, աշխարհաբար հայերէնով, որոնք չեն հետաքրքրեր զմեզ այս տեղ:

Հրահանգք աստեղագիտութեան ի վերայ երկնագնոյ. յօրինեալ է Հ. Աղեքսանդրէ վ. Պալմեան: Ի Վիեննա 1845, 8⁰, էջ 72:

Հեղինակը՝ Հ. Ա. Պալմեան Հին Դպրոցին կը պատկանէր: Ինչպէս կը պահանջէր ժամանակը՝ նոր ըմբռնման համաձայն պէտք էր բարեփոխուիլ լեզուն. Բանասիրաց ժողովը ի գլուխ հանած է զայս պատշաճեցնելով նաեւ աստեղագիտութեան դասական հայերէն բառեր եւ ասութիւններ: Ամէն թիւրիմացութեան առջեւն առնելու համար կցուած է աշխատութեան հայերէն-գերմաներէն-գաղղիերէն բառացանկ:

Հ. ԲԵՐՈՎՔԷ ՍՊԵՆՆԱՆ

Ծնած է 1817 Մարտ 13ին Կ. Պոլիս. մտած Միսիքարեան վանքը 1891 Սեպտ. 26ին, ձեռնադրուած 1838 Սեպտ. 8ին, վախճանած 1886 Դեկտ. 2ին ի Վիեննա:

Երբ կը բաժնուէր Սպենեան Վարժարանէն՝ նոր սկիզբ առած էին հոն վէճերը դասական հայերէնի շուրջը: Նա հեռուէն կը հետեւէր վիճարանութիւններու արդիւնքին. երբ պսակուեցան անոնք յաջողութեամբ՝ յարեցաւ իսկոյն դասականներուն եւ մնաց մինչեւ իւր կեանքին վերջը ջատագով դասական հայերէնի: Յաճախակի թղթակցութեան մէջ ապրած է Հ. Յ. Գաթրճեանի հետ, որուն մեծ յարգողն էր. տեսանք զինքը առ անարս մահամերձ Գաթրճեանին: Ամենայն հետաքրքրութեամբ հետեւած է ի սկզբանէ անտի դասական հայերէնի շուրջը յուզուած խնդիրներուն. եւ անձամբ խորամուխ եղած ոսկեղէն դարու հայ մատենագրութեան ուսումնասիրութեան մէջ:

Որովհետեւ երկար տարիներ գործած է դպրոցական ասպարէզի վրայ, հարուստ չէ իր գրական աշխատութիւններու թիւը. բայց կայ անոնց մէջ երկասիրութիւն մը, որ պիտի անմահացնէ իր անունը դասական հայերէնի պատմութեան մէջ: Իր յորդորմամբ հանած է Հ. Գաթրճեան Քաղաւածոյքն ի մատենագրութեանց նախնեաց:

Դասական լեզուով իր աշխատասիրութիւններն են.

1. Սրբոյ հօրն Բենեդիկտոսի Կանոնք, գոր քարգմանեալ է աշակերտաց մեծի հօրն Միսիքարայ: Ի Վիեննա 1842, 12⁰, էջ 144: Լոյս տեսած սրբագրութեամբ Բանասիրաց ժողովոյն:

2. Սաղմոսարան ի պատրաստութիւն եւ ի գոհութիւն Ս. Պատարագի [եւ Աղօքք ի պատրաստութիւն եւ ի գոհութիւն Ս. Պատարագի]. ի Վիեննա 1884, 8⁰, էջ 216:

3. Ուսումն հայերէն դասական լեզուի (անտիպ): Ծրագրած էր Բանասիրաց ժողովը առանձին աշխատութեան մը մէջ ամփոփել իւր տեսութիւնն եւ նկատողութիւնները դասական հայերէնի եւ անոր առանձնայատկութիւններու մասին: Լոյս չտեսաւ սակայն այս աշխատութիւնը: Սպենեան, որ կը հետեւէր թէ՛ Բանասիրաց ժողովոյն աշխատանքներուն եւ թէ՛ իւրաքանչիւր ան-

հատի բանասիրական հետազոտութիւններուն եւ անձամբ միջամուխ էր դասական հեղինակներու ուսումնասիրութեան, հաւաքեց ի մի ցիր եւ վայրավատին տեսութիւններն եւ դիտողութիւնները եւ կազմեց սեպհական յօրինուածութեամբ «Ուսումն հայերէն դասական լեզուի»: Այս տեղ տուած է դասական հայերէնի յատուկ եւ խորթ կէտերու ուսումնասիրութիւնը. ոսկեղէն մատենագրութեան առաւելութիւնները, նկարագրականները. եւ ոչ-դասական մատենագրութեան յատկանշականները, ի վերջոյ դասական լեզուի շուրջը յուզուած խնդիրները:

Այս ամէն կողմէն պատուական եւ շահեկան աշխատութիւնը դժբախտաբար մնաց մինչեւ օրս անտիպ: Մեծ. Հ. Յ. Տաշեան 1900ին ձեռնարկած էր անոր հրատարակութեան ճոխ յաւելումներով: Ընտրուած ճոխ ծրագիրը հնարաւորութիւն տուաւ լոյս հանել գործին Ա.—Դ. պրակներն միայն եւ այսպէս հիւանդութեամբ հրատարակչին կասեցաւ կարեւորագոյն մասին հրատարակութիւնը: Յուսանք սակայն թէ լաւագոյն ժամանակները հնարաւոր պիտի ընեն այս կարեւոր գործին տպագրութիւնը:

Հ. ՓԻԼԻՊՊՈՍ ՃԱՄՃԵԱՆ

Կարեւոր դէմքերէն մէկն է Ճամճեան, որ բերած է մեծ մասնակցութիւն դասական հայերէնի վերանորոգութեան գործին մէջ, երկար ժամանակ գործած է Բանասիրաց ժողովին մէջ, եւ անուանի հայկարաններէն մին եղած թէ՛ տեսականօրէն եւ թէ՛ գործնականօրէն:

Ծնած է Հ. Փիլիպպոս (նախկին անունն՝ Անտոն) Կ. Պոլիս, 1819 Օգոստոս 3ին: Թէպէտ 17ամեայ եկած է վանք (17 Հոկտ. 1836), բայց ինչպէս խանդավառ երիտասարդ ոգեւորուած է շուտով հայերէն լեզուի նորոգութեան նախանձով եւ արագ ընթացքով հասած միացած դասականներու խմբին: Քահանայական ձեռնադրութիւնը ընդունած է 1844 Սեպտ. 8ին: Վախճանած է վաղամեռիկ 1853 Յունիս 21ին ի Վիեննա:

Ճամճեան բանասէր եւ լեզուագէտ երիտասարդ էր, տեղեակ բազմաթիւ հին եւ նոր լեզուներու: Թէ՛ իբրեւ աննդակից Հ. Գաթրճեանի եւ թէ՛ իբրեւ աշակերտ, իւրացուց դասական հայերէնի ոգին բարձրագոյն

չափով եւ հմուտ ծանօթութեամբ այլ եւ այլ լեզուներու նպաստեց մեծապէս՝ բանասիրական եւ բնագրաքննական աշխատութիւններով Բանասիրաց ժողովին՝ ճշդելու եւ ընտրելու դասական բաներու եւ աստութիւններու իմաստն եւ ազնուութիւնը: Գործեց ապա նաեւ իբրեւ խմբագիր «Ներսիս» թերթին, ուր ունի բազմաթիւ բանասիրական հատուածներ: Թողովով յիշել հոս իր աշխարհաբար երկասիրութիւնները՝ Զորեմբի-գուեան եւ Վեցլեգուեան խօսակցութեան գրքերն եւ Վագնեթի ի Հայս ֆանապարիորդութեան թարգմանութիւնը, որոնք հարուստ են բառամթերքով, թուեանք իր վաստակները դասական հայերէնի համար:

1. Հօրն Ադիփոնուսի Հրոդերիկեայ Հրահանգք կատարման եւ քրիստոնէական առաքինութեանց: Տոմար Թ. Գ. մասն Գ. գրք: Ի Վիեննա 1844, 12⁰, էջ 316:

Նուիրուած՝ «Առ մեծապայծառ եւ մեծապատիւ տէր Արիստակէս վարդապետ, արքեպիսկոպոս Կեսարիայ առաջնորդ համօրէն Մխիթարեանց Վիեննացւոց յաւուր տօնի տնօրէն»:
այսպիսի ընծայական խօսքերով.

Կրկնեցան մեզ յամս քո
ամբ բերրիք քո մերայ Մխիթարայ:
Դու Խուր մեզ գիղձս քո,
առ ի մէնջ այսօր գարդիւնս նորս.
Սերմն էր այն եւ բուսոյց —
քեզ գայս գոր տեսանեն աչք քո
գուարնացեալք:
Մի խնդրեր գտանել դարձուած
փոխանակ պարգեւս մերայ.
Խնդրութիւն քո ի ժամուս
լի եւ կատարեալ հատուցումն
վաստակոց մերոց է:

Ընծայականիս ոսկի խօսքերը ոչ միայն որդեական հայրագութ իղձեր կը բովանդակեն, այլ նաեւ շնորհամիտ որդւոց շնորհակալութեան եւ երախտագիտութեան հաւատարմութիւնը՝ փոխարէն այն հովանաւորութեան, զոր ցուցուցած էր Գեր. Ազարեան հանդէպ Մխիթարեան աշակերտներուն՝ մասնաւորապէս դասական հայերէնի գիւտին: Ազարեանի կողմէն գիւտին բարձր գնահատութիւնն եւ հաւանութիւնը, որ երիտասարդներէն դասական անուանուած հայերէնը պարտաւորիչ լեզու նկատուի Միաբանութեանս Վարժարանին եւ առ հասարակ հրատարակութիւն-

ներու մէջ, քաջալերիչ եղան նոր սերունդին աւելի խանդավառութեամբ պայծառացնելու գիւտին արժէքը: Այդ քաջալերութիւնը զովարար ջուրն էր նորատունկ ծառին ծաղկելու բարգաւաճ եւ առատապտուղ ըլլալու: Այս անգամ Մխիթարեան Վարժարանը կ'ընծայէ երեսայրիքը իւր բուրաստանին. եթէ համաձայն էր Մատենին բովանդակութիւնը նուիրաբերողներու իղձերուն, որոնք հաւատարիմ կրօնաւորական հրահանգներուն կ'ուխտեն կանոնապահ ըլլալ, բաց սրտով առաջնորդի առջեւ եւ յօժար ունկնդիր անոր հայրական ազդարարութիւններուն, նաեւ Մատենին լեզուն կը ներկայացնէր իւր յստակութեամբն, բառերու ընտրութեամբը, ընտիր հայկաբանութեամբը հաւատարիմ այն սկզբունքներուն, զոր փափագած էր Ազարեան տեսնել իւր որդւոց գրչին տակ:

Ճամճեան այդօրը (Յունիս) դեռ կղերանցի մէջ կը գտնուէր, տակաւին չէր ձեռնագրուած: Եւ եթէ նկատի առնենք թէ 24 տարեկան էր, 7 տարիէ ի վեր կը գտնուէր Մխիթարեան Վարժարանի մէջ, պիտի ըմբռնենք թէ ինչպէս կարճ ժամանակի մէջ յառաջադէմ նկրտած է հայկաբանութեան մէջ եւ թափանցած Ե. դարու խորհելու կերպին եւ իւրացուցած ճաշակը: Անշուշտ շատ բան պարտական էր Հ. Յ. Գաթրճեանի եւ Հ. Մատթիա Գարագաշեանի, որոնք իւր ուսուցչիչները եղան:

Դժբախտաբար թարգմանութեան նիւթը չափազանց անձուկ չըջանակի մը համար միայն հետաքրքրական եւ ընթերցելի ըլլալուն, չէ գտած մատենան մուտք ընդարձակ չըջաններու մէջ եւ այսպէս աննկատելի մնացած թարգմանութեան արուեստի ճարտարութիւնը, լեզուին վսեմութիւնը, հրապոյրն եւ գեղեցկութիւնը:

Բարեբախտաբար կայ հրապարակի վրայ այս գրքին երկրորդ թարգմանութիւն մ'ալ, կատարուած մեծանուն եւ յայտնի բանասէր եւ հայկաբան Հ. Մկրտիչ Ազգերեանէ, Հայկազնեան լեզուի Բազմբեր հեղինակէն¹: Թէեւ այս թարգմանութեան մէջ տեղ տեղ համառօտուած է բնագիրը, բայց եւ այնպէս կարող ենք բերել համեմատութեան համար հատուածներ, ցոյց տալու թէ ինչպէս ճա-

¹ Երանելոյն Արփոնոսի Հոռոգերիկեայ Յիսուսեան կրօնաւորի ճառք. թարգմանեաց Հ. Մկրտիչ Վ. Ազգերեան: Վենետիկ 1854:

չակով եւ ընտիր հայկաբանութեամբ գիտէ ճամճեան հայացնել օտար բնազիրները:

ՃԱՄՃԵԱՆ, էջ 3—5:

Ա. Յերախտիսն զոր աստէն ի վանս ընդ մեզ արար Տէր, կարի մեծ է եւ այն՝ զի այսչափ եւ այսպիսի կանոնօք եւ խրատօք սրբովք եւ հրահանգօք ամբացուցանէ զմեզ, եւ որպէս թէ շուրջ իմն պատիցէ. զի այնպէս ի սաստկութենէ բնութեան մերոցն թշնամեաց անկասկածք եւ զգուշադոյնք լինիցիմք: Նմին իրի եւ կարի իսկ ի դէպ Հարքն սուրբք զերաստն աւետարանականս՝ պատուարի իմն քաղաքի եւ արտաքին պատնիչի նմանցուցանեն: Ձի որպէս քաղաքի յայնժամ առաւել պահպանութիւն եւ ամբողջութիւն է, յորժամ ոչ պարեսպ միայն՝ այլ եւ պատուար եւս դուցէ. քանզի թէպէտ եւ արտաքինս այս ամբողջութիւն քանդեալ յերկիր կործանիցի ի թշնամեաց անտի, կայ մնաց տակաւին ներքին պարիսպն՝ որում յաղթելն պարտ է, յորմէ եւ արդէեւալ մերժին. այնպէս եւ վանորայն կրկին իմն պարսպօք ամբանայ եւ պատի. «Քաղաք զօրութեան մերոյ Միոն, փրկիչ կացցէ ի նմս՝ պարեսպ եւ պատուար»: Ձի նախ ամբական անառիկ պարսպաւ իւրոցն, օրինաց եւ պատուիրանաց, ապա եւ այլով իմն արտաքին պատնիչաւ կամ պատուարաւ, կանոնօք ասեմ եւ հաստատութեամբք վանաց ամբացոյց զմեզ եւ պատեաց Աստուած, զի յորժամ թշնամիքն ի մեր վերայ յարձակիցին, քանզի հանապազօրք եւ մշտնջենաւոր կռիւ է նոցա ընդ մեզ, յարտաքին կազմութիւնս աշխատ լինիցին եւ լքցին, մինչ չեւ ի հարկանել զներքին ամբողջութիւնս հասեալ. եւ եթէ ուրեք երբեք վճարիցեն ինչ, ի պատուարէ աստի միայն մասն ինչ քանդեալ յերկիր ընկնուցուն. այլ բուն ներքին պարեսպ օրինաց եւ պատուիրանացն Աստուծոյ անեղծ եւ անվթար հանապազ մնացցէ, եւ զմեզ ողջս եւ անարատս պահեցցէ:

Յայսմ ամենայնէ որ այլասացիկ բարբառով սասացան, յայտ իմն առնի եթէ այս առանձինն շնորհք Աստուծոյ են պարզեւեալ կրօնաւորաց, զի փորձութիւնքն՝ յորոց պատերազմն կրեն, թէ յաղթիցեն ինչ, ի փոքու ինչ կանոնի միայն յանցուցանիցեն, որ ոչ իսկ ի ներկոյ մեզս հասանիցէ. զոր եւ դու աստէն ի վանս առաւել մեծ իմն համարիս, քան թէ յաշխարհի ի մեծամեծս ինչ մեղուցեալ էիր:

ԱԻԳԵՐԵԱՆ, էջ 315—316:

Ա. Ի կարգի բարեբարութեանց Բարձրելոյն առ մեզ ի կրօնի՝ երեւելի է եւ այս, զի բազմապատիկ կանոնօք եւ խրատօք սրբութեան ամբացուցանէ եւ պատեալ պարսպէ, զի անբոյթ լիցուք ի բնութենէ թշնամեաց մերոց:

Բ. Վասն այնորիկ իմաստութեամբ սուրբ հարք զխրատս աւետարանականս կոչեն պատուար եւ պատնէչ արտաքին քաղաքիս պարսիկ. զի ունի զպարեսպ եւ գնախապարեսպ ամենայն քաղաք ամուր. որպէս զի եթէ արտաքին վտանգեցի ի թշնամոյն՝ ի ներքնաբերք անդր ամբանալ լիցի. նմանապէս իմա եւ զկրօնէ. յորոյ ի տիպ ասէ ամովսածինս. «Ահաւասիկ

քաղաքս զօրացեալ, եւ փրկութիւն մեր կանգնեցցէ պարիսպս եւ պատուարս»:

Գ. Քանզի նախ ամբացոյց եւ պատեաց զմեզ մեծագոր եւ անառիկ պարսպաւ օրինաց եւ պատուիրանաց իւրոց, եւ զկնի արտաքին պատուարաւ կանոնօք եւ սահմանադրութեամբ կրօնի. զի թէ թշնամիք հոգւոց խախտեցին իւրք զարտաքինս զայս նախապարիսպ՝ որ եւ պատուար ասի, անխախտս պահեցուք զներքին պարիսպն պատուիրանաց:

Դ. Այլաբանութիւնս զայն յայտ առնէ, թէ առանձին շնորհ է այս կրօնաւորաց՝ առ դիւրաւ յաղթելոյ վերահաս փորձութեանց. զի թէ իւրք զթեսցեն ի կանոնս, չլինիցի մեղք ինչ. այլ զգուշութիւնն ի պահպանութիւն նոցին՝ որպէս յաշխարհի լինէր զգուշանալ ի պատուիրանապահութիւն, տացէ կրօնաւորաց շանկանիլ երբեք ի պատուիրանազանցութիւն:

ՃԱՄՃԵԱՆ, էջ 47—49:

Ա. Այր մեծատուն եւ հօր զօրութեամբ էր Նեեման, որպէս ի թաղաւորադիր մատենաս կարգեալ կայ, եւ Ասորոց արքային բարեկամ, իբրեւ զի ի խան հրամանատար ի վերայ զօրաց նորա կայր. այլ զգաճեալ էր բորոտութեամբ: Սա իբրեւ ծանեալ թէ մարդարէ ի Շամրտացւոց քաղաքին կայ Նիլոն անուն, որ զամենայն ազգ հիւանդութեանց բժշկէր, նա եւ զմեռեալս իսկ ի կեանս կոչէր, հրովարտակ եւ թուղթ ընծայութեան առնոյր յարքայէն Ասորոց առ թաղաւորն Իսրայէլի, զի յորժամ եկեալ հասեալ զհրովարտակն մատուցանիցէ, անդէն զնա ի բորոտութենէն աւաքիցեն: Արդ այսպէս մեծաւ կազմութեամբ եւ բազմութեամբ կառացն եւ երկարաց զէմ եղեալ խաղայր հասանէր ի Սամարիա, եւ իբրեւ զայր կայր առ դուրս տանն Նիլոյայի, հրաման տայր ծառայիցն՝ զի ի ներքս անդր հրովարտակաւ հանդերձ մտանիցեն: Այլ Նիլոյէի չնչեալ արտաքս առ Նեեման, տուքէր առ նա ասել. «Ներթ լուս եւթն անգամ ի Յորդանան, եւ դարձցի մարմին քո եւ սրբեցիւք»: Չայրացեալ Նեեմանայ ընդ պատասխանիս ընդ այս. «Ես ասէի, ասէ, թերեւս ելցէ առ իս եւ կացցէ յաղթս եւ կարգացցէ զանուն Տեառն Աստուծոյ իւրոյ, եւ դիցէ զձեռն իւր ի վերայ տեղւոյս եւ աւաքեցցէ զբորոտութիւնս». եւ հաս ոչ այլ ինչ ասաց, բայց զբորոտութիւնս». եւ հաս ոչ այլ ինչ ասաց, բայց միայն զի լուսացայ ի Յորդանան. «ոչ լուս իցեն նա միայն զի լուսացայ ի Յորդանան. քան զամենայն ջուրս Իսրայէլի. եւ ընդէ՞ որ ոչ երթայց եւ լուսացայ ի նոսա եւ սրբեցայց: Արդ ի բաց գնացուք աստի, քանզի եւ ոչ վասն այսորիկ հարկ ինչ ինձ ի վերայ կայր դալ այսր այնչափ աշխատութեամբ»: Եւ մինչ դեռ դարձուցեալ գերեզս կամէր գնալ, այնու զի զայս անարգ իմն եւ արհամարհ կարծէր, մատուցեալ ծառայքն իմաստնագոյնք քան զնա, «Հայր, ասեն, եթէ մեծ ինչ բան խօսեցեալ էր ընդ քեզ մարդարէին, ո՞չ ապաքին պարտ էր առնել, թող թէ զի ասաց, լուսացիր եւ սրբեցիւք»: Յաղթեցաւ հաւանեցաւ Նեեման, զնաց ի Յորդանան եւ մկրտեցաւ անդէն եւթն անգամ եւ յետ լուսանալոյն «Դարձաւ մարմին նորա իբրեւ զմարմին մանկան մատաղոյ եւ սրբեցաւ»: Արդ յայն ինչ, որ նմայն անարգ եւ արհամարհ կարծէր, հաստատեալ կայր առողջութիւն եւ բժշկութիւն նորա: Այսպէս եւ ի հոգեւորս դիպի. զի ի դուզաքեայ եւ ի մանրա-

մանր իր անդ, զոր կանոնքն սահմանեն, մեր առողջութիւն եւ յառաջագիւծութիւն եւ կատարունա եղեալ է: Նոյնպէս եւ պատկերի իրիք կատարունա եւ վայելչութիւն ի նշանակեցս ինչ եւ ի նրբազոյն դիծս կայ: Արդարեւ թէ առ ըմբռնել զհոգեւորն առողջութիւն եւ զյառաջագիւծութիւն եւ զկատարունա՝ դժուարինս ինչ եւ դժնդակս ասէաք, ո՞չ ապաքէն պարտ էր քեզ ասնել, եւ զվաստակն զոր յայն ծախէիր, համարել թէ ի բարեւոք պէտս ծախի եւ պաշտի. իսկ արդ ո՞րչափ եւս առաւել յորժամ զդիւրինս ասեմք վասն այնմ հասանելոյ: Նմին իրի այն՝ զի կանոնք վասն այնպիսի դիւրին իրաց են եւ փոքունց, չէ պարտ թէ մեզ ճուրութեան եւ անփութութեան պատճառք լինիցի, այլ մանաւանդ քաջալերելոյ եւ զօրանալոյ առ այնց պահպանութիւն. որովհետեւ տեսանեմք, զի յայսպիսի եւ յայսչափ փոքր եւ դիւրին իրս բովանդակեալ կայ մեր օգուտ եւ կատարունա:

ԱԿՅԵՐԵԱՆ, Էջ 338—339:

Ա. Նեէման ասորի՝ այր հօր եւ փառաւոր, որ եկն առ Նդիսէ մարգարէ ի դարման բորոտութեան իւրոյ, իբրեւ լուսւո՝ զի ասէր այրն Աստուծոյ, «Ներթ լուս եօթն անգամ ի Յորդանան, եւ դարձցի մարմինքս, եւ սրբեցիս»: բարկացաւ այրն, եւ ասէ. «Նս ասէի, թերեւս կցցէ առ իս, եւ կացցէ եւ կարգացցէ դանուն տեսուն Աստուծոյ, եւ դիցցէ զձեռն իւր ի վերայ տեղւոյս, եւ աւաքեացցէ զբորոտութիւնս. ո՞չ լուս կցեն դեռք Դամասկոսի... եւ ընդէ՞ր ոչ երթայց, եւ լուսացայց ի նոսա, եւ սրբեցայց»: եւ կամէր դառնալ սրտմտութեամբ: Իսկ ծառայք նորա իմաստնազոյն քան զնա գտեալք՝ ասեն ցնա. «Հայր, եթէ մեծ ինչ բան խօսեցեալ էր ընդ քեզ մարգարէին, ո՞չ ապաքէն պարտ էր ասնել, թող թէ զի ասաց, լուսցիր, եւ սրբեցիս»: Յայնժամ անսաց, եւ արար ըստ բանին Նդիսէի. եւ դարձաւ մաքրեցաւ մարմին նորա իբրեւ զմարմին մանկան մատաղոյ, եւ սրբեցաւ: Տեսանե՞ս՝ զի ի փոքուն յայնմիկ, որ արհամարհ ինչ թուեցաւ Նեէմանայ, հաստատեալ էր առողջութիւն եւ կեանք նորա: Յարեւման այսմ ի հոգեւորս հանդիպի. զի զթեթեւ իրաց եւ զընդն կանոնաց կախեալ կայ յուրովակի եւ կեանք հոգւոց մերոց. վասն որոյ մի՛ եւ զփոքումբք իրօք քամահեսցուք, այլ առաւել պնդապահ լիցուք. զի անբոյթ լիցի բարին մեր փափաքելի, եւ մի՛ կորուսցուք զառիթս շահեկանս:

2. Տովբիթ. Փլորիանու վիպասանութիւն հանեալ ի Գրոց սրբոց: Թարգմանեաց Հ. Փիլիպպոս ճամճեան: Ի Վիեննա 1849, 4⁰, էջ Ժ + 13:

Նուիրուած է Մխիթարեան Միաբանութեան կողմէն «ի բարենշան աւուր մեծապայծառ հարսանեաց ազնուական եւ հոյակապ Միհրանայ Չելեպոյ Տիւղեանց»: Ընծայականը, զրուած գործին սկիզբը, կ'արտայայտուի.

ԱԶՆՈՒԱԿԱՆ ԵՒ ՄԵՆԱՇՈՒՔ ԻՇԽԱՆ

Ի զուարթ մարգաց Նինուէի Երեւեան ժիր պատանեակ Բզսուրը ծաղկանց իւր յընդ գնակիդարեան ըզմանեակ Առ իւր դրացի աշխարհին մեծ դիւցանց Շառաւիղ, Որ ըզնախնին ըզգեցեալ՝ ճեմի նոցուն ի շաւիղ: Ձի յասպարէզ Դու ելեր՝ Այբարատեան սիրտ ցընծայ. Ձանձըն Գո, Գա՛ջ, նըշմարեա իբր հայելու յայս ընծայ:

Գեւ բարդաւած՝ մեր ազգիս եւ հոյակապ Գոյ զարմին Նդիցին փառք. Աստղ նոր, ծագեցես նոր իմարմին: Գանձ մեծադին հայրենեաց՝ բաղմութիւն սուրբ զաւակի:

Ազնիւ դարնան, որպէս Գոյն, ազնիւ եւ հունձք հասաքի:

Գաղղլացի մատենագրին Փլորիանի գողտրիկ բանաստեղծութեան հայերէն թարգմանութիւնն է: Իւր աշխատութեան մասին կը գրէ թարգմանիչը. «Ձան յանձին կալաք զպարզութիւն նորա (այսինքն սկզբնագրին) եւ զընականն վայելչութիւն լի բովանդակ եւ ի հայ այսր հանել ճշդիւ, եւ զհանդարտ երգիչ բարձրարեւրձ լերանցն Սըւենայ եւ զվտակալից դաշտաց Մասանայ, ըստ իւրում հեղութեանն եւ ըստ մեղմական զգօնութեան սակաւիկ մի ածեալ ճեմեցուցանել եւ յամենաձին հովիտս Արարատայ»:

Թարգմանութեան չափ ընտրուած է 3—3—4—3. ճաշակի համար յառաջ կը բերեմ հատուածս.

Տովբիղ կը սպասէ իւր որդւոյն՝ Տուրիայի.

Էր, էր արդ հասեալ ժամ
զի Տուրիա պատանի
Բզկեանս հօրն եղկելոյ
դիցցէ յազնիւ պայմանի:
Մինչ նա դնաց, ծերունին
կացեալ սըրտում առանձին
Համարէր ըզնորայն
դարձի վայրկեանս որ անցին:
Հանապաղ տառապեալ՝
Դրանց Նինուէի մօտ դայր նա.
Յամբաղնաց զընացիցն
առաջնորդէր միշտ Աննա.
Արեւորն որ առ ուղւոյն
նըստէր միայն միայնուկ,
Առ անցնիւր ուղեւոր
տարածանէր զիւր բազուկ.
Վարէր գնայր անցաւորն,
եւ Տովբիթ կայր անդ լուռ մուռ,
Յուսոյ իմն ակն ունէր,
թէպէտ եւ այն իսկ ի դուր:
Սողալով ընդ լեբինս,
որ շուրջ կային, նորա կին՝
Չաչս ածեալ ըզվայրօք՝
դէտակն ունէր որդեկին.

Չովայր նա, զի չետես
զորդին աղեաց եւ զընտիր,
եւ լուէր ի լալոյ՝
անդրէն լինել ի խընդիր:
Այլ որդին դայր մօտէր.
զիւր յամելոյն ամբաստան,
եւ զանդեայն արարեալ
յիւրեանց հովիւն ապաստան,
Յառաջեաց հրեշտակաւ:
Մօրն՝ որ զիտէր իսկ յայդուէ՝
Յակն անկաւ յանկարծուտ,
զի դայր ճեպէր ի Նինուէ:
Ձի մի յամր ինքն հասցէ,
առ Տուրիթ անդըր պընդէր,
Այլ արագ քան զնա շունն՝
էր իսկ ծերոյն առնթեր,
Ծանուցեալ նա զիւր տէր
հաջէր կընչէր, տայր քըծինս,
Անէր յայտ զզութ սիրոյն
եւ զիւր խայտանս բընածինս:
Չաչացուն հէք առնոյր
ի միտ յայն ձայն զոր լըւաւ,
Թէ այսրէն ի Տեսունէ
որդին ողջամբ նմա սըւաւ.
Ել վագեաց նա ի վեր,
զողողով ոտիւք եւ ընդ փոյթ՝ —
Տարածեալ զիբիս՝ երթայր,
ոչ առաջնորդ դոյր, ոչ մոյթ:
Որդեակի իմ, զոչէր նա,
դու ես, դու ես... եւ յանոյս՝
Պատանեակն արտասուօք
զիմեալ դայր յիւր դողն կոյս.
Ծերն ըզնա ընկալաւ,
զնովաւ պատեալ փարէր կայր,
Լի առնոյր ըզճաշակ
ընդըրկելով զնա յերկար:
Հայրենին իւր ձեռամբ,
առ չըզոյց իւրն աչաց,
Չայն մեծ բախտ՝ զոր դեռ ոչ
կարձէր ըստոյդ, ճըշմարտեաց:
Անդուտ մայրն հասանէր՝
սիրտ ի բերան, կաթոգին,
Հըւշակեալ բարձրաձայն
ըզոյն տեսիլ մեծագին,
Ամենայն ակն հեղոյր
խընդութեան յորդ արտասուս,
Հրեշտակն անդ համարէր
թէ յերկինս եմ, յիմ դասուս:

3. Բարբառարան իտալերէն-գաղղիերէն-հայերէն-տաֆկերէն. Nuovo dizionario italiano-francese-armeno-turco compilato... dai Padri della Congregazione Mechitarista. Vienna 1846, 8⁰ մեծ, էջ 1120:

Շատ քիչերուն ծանօթ է Բառագիրքս, այս պատճառաւ ալ նուազ զնահատուած է անոր արժէքը: Թէեւ նպատակն է առ ձեռն առաջնորդ ըլլալ հայ մանկուոյն իտալերէն

լեզուն սորվեցնելու, բայց յիրականին կը ներկայանայ Բառագիրքս շտեմարան մը համբարելու իւր ծոցը դասական հայերէնի բառամթերքը: Մխիթարեան հարց անուան տակ հրատարակուած է Բառագիրքս, գլխաւոր աշխատակիցն եղած է սակայն Հ. Փ. Ճամճեան, որ երկար տարիներ նուիրած է անոր եւ ջանացած է շտեմարանել հոն արդիւնքը այն հունձքին, զոր ոսկեղարեան մատենագրութեան լայնատարած դաշտին վրայ հընձած էր ինքը իւր ընկերներուն, յատկապէս Բանասիրաց ժողովոյն անդամներու հետ: Ի մի ամփոփուած են հոս դասական հայերէնի այն բոլոր բառերն ու ասութիւնները, որոնք մանրակրկիտ ուսումնասիրութեամբ, ճշդուած իմաստով եւ բաղդատութեամբ յոյն բնագիրներու ճանչցուած են ընտիր եւ ընդունելի: Յօրինուած են նաեւ շատ բարդութիւններ, համաձայն դասական հայերէնի սկզբունքներուն:

Սքանչելի է հոն մանաւանդ հոմանիշ բառերու ճոխ համադրութիւնը: Իբրեւ այսպիսի աւելի հայ լեզուի ուսման համար մեծարժէք է Բառագիրքս. թէեւ ամէն ինամբ տարուած է նաեւ իտալերէն բառերու իմաստն ճշդիւ ներկայացնել զաղղիերէն եւ տաճկերէն լեզուներով:

Յառաջաբանը, ուր դասական հայերէնի սկզբունքներու մասին բացատրութիւն կը տրուի, արժանի է առանձին մտադրութեան:

Յիշենք այս տեղ նաեւ
Համառօտ բառարան տաֆկերէն-հայերէն յօրինեալ ի Հ. Յակովբոս Վ. Պօզմեմիս: Վիեննա 1841, 8, Բ. տպ., 1858, 8⁰:

Որուն բառերու գտութեան եւ ճոխութեան նպաստամտոյց եղած են Պօզմեմիսի երիտասարդ աշակերտները, Գարագաչեան, Գաթրըճեան, Յովնանեան եւ այլն:

Հ. ՄՐԱՊԻՈՆ ԷՄԻՆԵԱՆ

Հ. Գաթրըճեանի աշակերտներէն է Էմինեան: Մնած է 1823 Յուլիս 23ին Կ. Պոլիս. իբրեւ 15ամեայ պատանի մտած է վանք 1838, Սեպտ. 8ին: Ձեռնադրուած է 26 Հոկտ. 1845 եւ վախճանած վաղամեռիկ 12 Դեկտ. 1854, ի Վիեննա:

Դասական հայերէնի վերածնութեան

դարուն ապրած, ընդունած է ինքն ալ կայծ մը այն կրակէն, որ հրդեհած էր Մխիթարեան Վարժարանը: Ապա Գաթրճեանի եւ Գարագաշեանի առաջնորդութեան տակ զարդացաւ աւելի յառաջադէմ: Իւրացուցած դասական հեղինակներու խօսքի եւ արտայայտութեան նկարագրականները, ձուլած գանոնք իր քնքոյշ եւ նուրբ արտայայտութեան ձեւին հետ ընծայած է իր գրչին տակ բարբառ մը, որ քաղցրախօս եւ փափուկ հնչիւնով կը գերազանցէ նախորդները եւ զգալ կու տայ ոսկեղէն լեզուի հմայքը իւր երանգներուն մէջ:

32ամեայ վարժանեցաւ Էմինեան: Իր թարգմանութիւնները խորհրդապաշտ (mystique) բովանդակութեամբ չեն դատած տարածում. բայց անոնք պիտի մնան թանկագին գոհարներ հայ մատենագրութեան մէջ, իբրեւ յաջողագոյն երկեր նոր դասական լեզուով:

1. Հ. Նիկ. Աւանկիմեայ Վարք եւ վարդապետութիւն Յիսուսի Գրիստոսի բաժանեալ ի մտածութիւնս վասն աուր տարւոյ: Թարգմանեաց Հ. Սրապիոն Էմինեան: Ի Վիեննա 1848, 12⁰, էջ ԺԱ. + 655:

Անծանօթ թարգմանութեանս՝ 1852ին թարգմանած է մատենանս նաեւ Հ. Ռափայէլ Երկայնեանց (Ուղոնեան) «Ի լատին բնագրէ»: Ուղոնեան Հին Դպրոցի աշակերտ էր, Վիեննայի Մխիթարեան Միաբանութեանէն: Որպէս զի առիթ ընծայեմ ընթերցողներուս ծանօթանալու Էմինեանի ոճին եւ թարգմանութեան արուեստին, կը ղենեմ հոս երկու հատուած այս կրկին թարգմանութիւններէն:

ԷՄԻՆԵԱՆ, էջ 162:

Ա. Եւ վաղվաղակի մատուցեալ առ Յիսուս ասէ, ողջ եր վարդապետ, եւ համբուրեաց ընդ նմա (Մատթ. ԻՁ): Մատեաւ վաղվաղակի անամօթագոյնս եւ նենդութեամբ, երեսք զուարթագինք էին նորա, այլ ի սրտին մթերեալ կայր թոյն ժանկարեր: «Որում զմահաբեր դարանսն գործէր, նմա ողջոյն տայր» ասէ Վիկտոր անտիոքացի: Վարդապետ կոչէ, յորոյ աշակերտութենէ զբժեալ ի բաց կայր: Համբուրէ, «Լըրբեալ եւ ժտեալ զլլաւոր նշանակ սիրոյ՝ գործի սատանայի առնել» (Ս. Ամբր.): Եթէ տեսանէիր դու զայդ ամենայն, զիարդ կշտամբեալ յանդիմանէիր զնա վասն այնպիսի բանիցն եւ զնացից: Եւ սակայն ո՛րչափ մեծ չար այն է զոր դուզ գործես: Ձէ բաւական զարտաքին նշանակս եւեթ բարւոյ քրիստոնէի եւ վանականի ընծայեցուցանել: Տես գուցէ թոյն չարաթոյն ի ներքս ծածկեալ կայցէ: Արդարեւ ոչ կշտամբեսցիս

ի մարդկանէ, այլ յԱստուծոյ դատեսցիս՝ որում ամենայն ինչ յայտնի է:

ՈՒՉՈՒՆԵԱՆ, ձեռագիր, էջ 341—342:

Ա. Եւ վաղվաղակի մատուցեալ առ Յիսուս ասէ, ողջ եր՝ վարդապետ. եւ համբուրեաց ընդ նմա (Մատթ. ԻՁ. 49): Մատեաւ վաղվաղակի. որչափ անամօթաբար. նոյնչափ կեղծաւորապէս. զուարթ երեսօք, թունաւոր մտօք: *Որում զմահացու նիւթեր զարանս, նմա զողջոյն մատուցանէր, ասէ Վիկտոր Անտիոքացի: Վարդապետ կոչէ. յորոյ աշակերտութենէ անզգամութեամբ մեկնէր: Համբուրէ. *Իշխելով զլլաւոր նշան սիրոյ կազմած սատանայի գործել (Ս. Ամբրոս. Ի ԻԲ. դլ. Դուկ.): Եթէ տեսեալ էր յո զայտոսիկ՝ զի՛նչ ի բանս եւ ՚ի գործս ստղտեալ էր քո: Եւ սակայն ո՛վ մեծի շարեացս: Ձէ շատ ցուցանել զարտաքին նշանս միայն քաջ քրիստոնէի կամ կրօնաւորի: Տես զի մի՛ ի ներքս թոյն զողջիցի: Ո՛չ ստղտանիցիս ի մարդկանէ, այլ դատեսցիս յԱստուծոյ:

ԷՄԻՆԵԱՆ, էջ 169—170:

Ա. Ածին գնա առ Աննա (Յովհ. ԺԸ): Որ ինչ անցք անցին ընդ նա զճանապարհայն՝ զերազոյնս եւս իցէ քեզ ըզձեռք ժողովել եւ նկարել ի մտի, քան բանիւք յանդիման կացուցանել: Ո՛րչափ այլազոյն այսօր երեւի տեսիլ այնորիկ որ յերուսաղէմ մտանէր, քան զայն որ սակաւիկ մի յառաջագոյն: Իբրեւ՛ զի զարմանալի են միտք մարդկան որ արագ արագ փոփոխին ի խնդութենէ ի կատարութիւն, ի զովութեանց ի թշնամանս, եւ ի մեծարելոյ յանարգել: Եւ դու յուսայցե՞ս ի մարդ: Հաւանեցս զանձն քո զի զամենայն որ ինչ միանդամ զժողովութիւն մարմնոյ, որ ինչ զրկանս պատուոյ մարթիցիս անել զմտաւ՝ զամենայն զայն Տեառն մեծվայելչութեան հասուցին: Վշտակից լեր վշտացն. զքեզ ծանիր նմին պատճառս. ստըջացիր: Եւ յորժամ տեսանիցես զՅիսուս զի յամենայնի լուռ կայ, ուսիր եւ դու սրբով իմն լուրթեամբ զրկանաց հասելոց ի վերայ որ յոյժ նուազագոյնք քան զնորայն իցին, եւ կամ թերեւս ի միտս եւեթ նկարեալ՝ ժուժկալեալ համբերել:

ՈՒՉՈՒՆԵԱՆ, ձեռագիր, էջ 357—358:

Ա. Եւ ածին գնա առ Աննա (Յովհ. ԺԸ. 13): Թէ զի՛նչ յայսմ ճանապարհի եղեւ՝ սրբագոյնս ի սրտի քում խոկա՛, քան թէ ի բան բերցես: Ո՛րպէս ա՛յլ տեսարան է այսօր այնմ որ յերուսաղէմ մտանէ, եւ աւուրբք կանխաւ: Ձիա՛րդ յեղեղուկ են միտք մարդկան. յուրախութենէ ի մոլեղնութիւն, յորհուրթեանց ի նախատինս. ի սպասուց յայպանս: Եւ հաւատայցե՞ս մարդոյ: Չոր ինչ նեղութիւնս մարմնոց, զորինչ անիրաւութիւնս պատուոյ մարթ է քեզ զմտաւ անել՝ հաւատա՛ թէ զայդ ամենայն արարին Տեառն մեծվայելչութեան: Կարեկի՛ց լեր, ծանիր՛ զքեզ պատճառ. սպաշաւես՛: Եւ մինչդեռ ակնարկիս ի Յիսուս, որ առ բնաս լռէ, ուսիր սուրբ լուրթեամբ վկարի փոքրագոյնս հասուցեալս քեզ, կամ թերեւս զմբռնեալ եւեթ զրկանս անցուցանել:

Կ՛ըսուի աւանդութեամբ թէ Հ. Ա. Բարատունի երբ ձեռք առած է թարգմանութիւնս, դոչած ըլլայ. «Այս գրքի վրայէն մտածական աղօթք ընեմ թէ հայերէն սորվիմ»: 1848ին, Օգոստոսին, երբ կը նաւէր Գարագաշեան դէպի Չմիւռնիա, իր ուղեկցին՝ Յովհ. Ասլանեանին կը մատուցանէր գիրքս ըսելով. Առ կարդա՛ մատենաս, որ Ս. Սահակի եւ Մեսրոպի ոսկեղարեան հայերէնով գրուած է. եւ օգտուելով առթէն կը ճառէ դասական հայերէնի յատկութիւններուն վրայ:

2. Յիշատակարան վարուց կամ մեծի իովուրպետի Յիսուսի Գրիստոսի խրատք ոգէշահի առ հովիւս Եկեղեցւոյ իւրոյ եւ առ այլ քահանայս: Թարգմանեաց Հ. Սրապիոն Էմինեան: Ի Վիեննա 1852, 12⁰, էջ 358:

3. Երեմիքուեան բառագիրք, այս ինքն գաղղիերէն-հայերէն-տառակերէն. գոր յօրինեաց Հ. Ա. Վ. Էմինեան: Ի Վիեննա, 1853, 8⁰, Բ. տպ. 1871:

Հ. ԵՓՐԵՄ ՉԱԳԸՃԵԱՆ

Ծնած է 30 Յունուարի 1824 Կ. Պոլիս. վանք եկած 1 Յուլիս 1839: Ձեռնագրուած 1 Նոյեմբ. 1845 վարժանած 1911, Դեկտ. 23 Կ. Պոլիս:

Իր ընկերներէն եղած են Այսրեան, Էմինեան, Սիպիլեան եւ այլն: Աշակերտած է Գաթրճեանի: Իր աշխատութիւնները՝ Հայոց Պատմութիւն եւն զրուած աշխարհաբար, պիտի չգրադցնեն զմեզ հոս: Չարճեան իբրեւ աշակերտ Գաթրճեանի եւ Գարագաշեանի եւ ուսումնակից ծամճեանի, հետեւած է դասական հայերէնի ուսման եւ ձեռք բերած անչափ հմտութիւն: Թէպէտ սակաւաթիւ են իր արտագրութիւնները դասական հայերէնով, բայց այն սակաւին մէջ ալ կը փայլի իր ճաշակը շատ բարձրագոյն նրբութեամբ:

1. Մ. Տ. Կիկեղոսեայ Աղիոս կամ վասն Բարեկամութեան առ Տ. Պոպոնիոս Ատտիկոս: Թարգմանեաց Հ. Եփրեմ Չագրնեան: Ի Վիեննա 1852, 4⁰, էջ 50:

Մխիթարեան Միաբանութեան կողմէն նուիրուած է մատենանս ի նշանակ խնդակցութեան «Ի բարենշան աւուր ուրախութեան հանդիսի հարսանեաց քաջատոհմ եւ աղնուական Գրիգորիկ Պէյլի Ալլահվերտեան»:

Երկրորդ դասն է նոր թարգմանչաց, որ լեզու կ'առնէ հոս եւ հրատարակ կ'ելլէ: Թէ՛ թարգմանութեան արուեստն եւ թէ՛ դասական լեզուն կը նրբանայ, կը կատարելագործուի. անոնք մեծ ուսուցիչներու ձեռնասուններն են եւ կը գործեն անոնց առաջնորդութեան տակ: Թերին կ'ուղղուի, ճաշակի աւելի ուշադրութիւն կը դարձուի, հնչափանութիւնը, մեղմական հոսանքը աւելի զուարթութիւն, կենդանութիւն կը զարթուցանէ: Ժամանակը հասունութիւն, կենդանութիւն, առնականութիւն բաշխած է լեզուին:

Ընծայականը գեղեցիկ ծաղկեպտակի մէջ այսպիսի ուղերձներ կը մաղթէ պսակաւորներուն.

«Չհոյակապ քաղաքին զՀիւսպտոն քաջանուն, յայտարար իմոյ ցնծալից ուրախութեան Գեղ, Գա՛ղէ, յղեմ: Չլեւմեոանդն իմ զիղձս փոխանակ ընդ իմ սա Գեղ բարբառեսցի: — Կացցէ անթարչամ յամայր ամս պսակն բոլորածեւ՝ զոր այսօր Քո գագաթն ընդունի: Յաճախեսցին փառք Արամայ՝ ի յաճախել Գոց ծննդոց, զոր եւ մալթէ Ուխտս, լինել Գեղ ի հազարս եւ ի բերս»:

Պիտի ուղէի մատրուակել ընթերցողներուս բաժակ մը բարեկամութեան ճառէս, եթէ չունենայի երկիւղ, թէ յառաջբերութիւններու յաճախութիւնը պիտի չըլլայ զըլիւն:

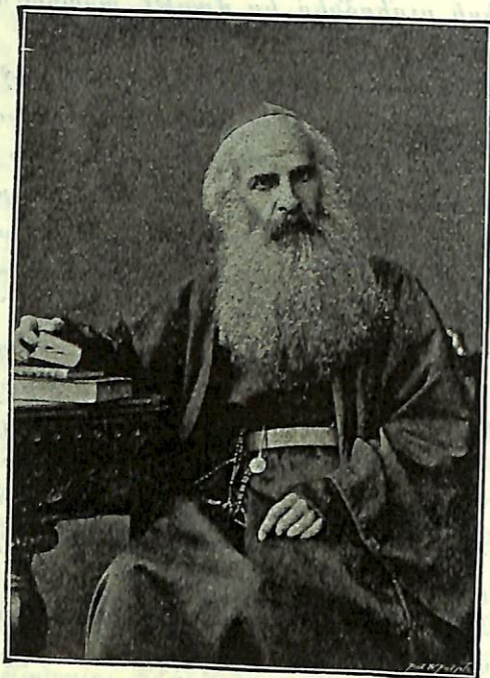
2. Նոր բարբառարան համառօտ հայերէն-տառակերէն. գոր յօրինեալ է Հ. Եփրեմի Չագրնեան: Ի Վիեննա 1850, 8⁰, էջ 465:

Հայերէն նոր բառագրքի պահանջը հարկ դրած է հեղինակին վրայ, ձեռնարկել աշխատութեանս: «Ձի ոչ մանկանց միայն եւ անտեղեկաց հայերէն լեզուի, այլ եւ յառաջադիմելոցն եւ զարգացելոց ի նմին շահաւէտ՝ լինիցի մատենաց Ոսկեղէն դարուն եղաք ի նմին, յորոց միջի են եւ բազում անուանք՝ որ զայս առաջին նուազ ի նախնեացն մատենից արտաքս ելեալ՝ ի կարգ անուանց բարբառարանացն մտին. հանդերձ սոքիմբք եւ զբազումս յանուանցն յետին մատենագրաց, եւ զայն եւս՝ որ յայժմու մատենագրաց յօրինեալ իցեն՝ կարգեցաք»: Ոչ-դասական մատենագիրներէն ներս առնուած են յատկապէս Ղ. Փարպեցւոյ, Եղիշէի եւ Մ. Խորենացւոյ բառերը, որոնք աշակերտաց ձեռքը

սովորական ընթացանութեան նիւթ էին ոչ-Վիեննական Մխիթարեանց դպրոցներու մէջ: Ետ ցաւ է, որ այնպիսի համեղարան գրչէն չեն ծորած ուրիշ գործեր դասական հայերէնով:

Հ. ԱՐՍԷՆ ԱՅՏԸՆԵԱՆ

Ծնած է 1823, Յունուար 20ին Կ. Պոլիս, Վիեննա հասած 1835 Օգոստ. 12ին. ձեռնադրուած 1845 Նոյեմբ. 1ին. Արբաճայր ընտրուած 1886 Օգոստ. 18ին. և վախճանած՝ 1902, Յուլիս 21ին ի Վիեննա: Թէպէտ 12ամեայ մտած է Մխիթարեան

Հ. ԱՐՍԷՆ ԱՅՏԸՆԵԱՆ

Կղերանոցը, բայց ցուցուցած է մտքի վազաժամ արթնութիւն և զեղարուեստասէր ճաշակ: Իր աղերսը Գաթրըճեանի հետ եղած է եղբայրական և սերտ: 1840ին, երբ Գաթրըճեան կը ձօնէր իւր ուղերձը Գարագաշեանին և ընկերներուն, առթիւ անոնց ձեռնագրութեան, Այտընեան զեղեցիկ նկարագարութեամբ կը պճնէր շրջանակը: Իրրեւ ուշիմ պատանի հետեւած է գրական շարժման, որ սկիզբ առած էր իւր աչքերուն առջեւ: Ապա իրրեւ ձեռնասուն Գաթրըճեանի աւելի խորացած է դասական հայերէնի ուսման մէջ և իր սուր յիշողութեամբ, ճաշակընտիր քիմքով և լեզուագէտի հանձարով վարպետ հանդիսացած: Անձամբ սահանատես եղած ևմ 1900—1902 տարիներուն,

թէ ինչպէս Այտընեան կը պատմէր ոգեւորութեամբ 1838—1840 տարիներու գրական շարժման մասին. իսկ իր դասական հայերէնի նրբութիւններուն անհամեմատ հմտութեան վկայ են իր կրկին Բերականութիւնները:

Դասական հայերէնի վարպետիս գրչէն փոքրիկ ճառ մը միայն ծանօթ է ինձ սպազրութեամբ, այն ալ առանց հրատարակութեան մնացած: Եթէ ուզիլ է թէ Առիւծը ըզունդէն ալ կը ճանչցուի, աչքի առաջ ունենալով Այտընեանի այս թարգմանութիւնը, պիտի հռչակեմ զինքը դասական հայերէնի գերագանց վարդապետը: Ծանօթացանք դասական հայերէնով անուանի շատ հեղինակներու, մին քան զմիւսն սքանչելի, բայց Այտընեան կը խլէ պսակը ամէնուն ձեռքէն, ինչպէս ինձ կը թուի: Նա զիտցած է զեղեցիկին, վսեմին տալ նաեւ զեղարուեստական ոգին և երաժշտական ներդաշնակութիւն: Չեմ տարակուսիր թէ այս կատարելութեան նպատած է նաեւ մեծ ուսուցիչը՝ Գաթրըճեան, որուն ձեռքի տակ կ'աշխատէր Այտընեան:

Այս գրուածքը առանց ձախառն վերնագիր կը կրէ. ձառ երրորդ վասն ուխտի աղփառութեան:

Բուն մատենին խորաչիբը պիտի ըլլար՝ Հօրն Ազփոնստի Հրողեքիկեայ վասն երից ուխտից վանական կեանաց:

Որուն մասերն են՝

- ա. վասն ուխտի աղփառութեան.
- բ. վասն ուխտի զգաստութեան.
- գ. վասն ուխտի հնազանդութեան:

Այտընեան թարգմանած է այս երեք մասերն ալ, և 1846ին յանձնած տպագրութեան: Հնարաւոր եղած է սակայն աւարտել Ա. (= Գ.) ճառին տպագրութիւնն միայն և այնպէս ընդհատուած: Ունիմ աչքիս առաջ ձեռագիր Բ. (= Գ.) և Գ. (= Ե.) ճառերու թարգմանութիւնն ալ:

Պիտի չուզէի առանց ճաշակ մը տալու այս գրուածքէն՝ բաժնուիլ անկէ:

Համեմատութեան պիտի դնեմ Հ. Մ. Աւգերեանի թարգմանութիւնը:

ԱՅՏԸՆԵԱՆ, էջ 73—76:

Բ. Երկուց իրաց միայն կամի Հայրս մեր զի զդոշ կայցեմք վասն հանդերձի. մի՛ վայելչութեան և պարկեշտութեան, և երկրորդ՝ զի զմեզ ի ցրտոյ պահել բաւական իցէ, զի վասն երկուց այսոցիկ՝ հանդերձիցն ազանելոյ սկիզբն եղեւ, և այս իսկ է

նորին վախճան: Եւ նոյն դարձեալ է վարդապետութիւն երանելոյն Բարսղի որ յայս առնու զԱռաքելոյ ասացեալն թէ, «Ունիմք կերակուր և հանդերձս, և այնու շատասցուք»: Յորում վայրի մի ոմն ի Սրբոցն ասէ. Միտ դիր, ասէ, կերակուր ասաց Առաքեալ, և ոչ փափկութիւնս, և հանդերձ և ոչ եթէ պատիւ չբեղութեան: Պարտ և պատշաճ է մեզ կարեւորքն և ևեթ շատանալ. և զաւելին քան զայն՝ որ ինչ փառաւորութեան է և ընդունայնապարձ փառաց, ամենեւին իսկ արտաքոյ վանացն մերժել հանել տարազիր, և մի՛ իւրք օրինակաւ ներել, վասն զի ընդունայնութիւն է և աշխարհական իրք: Օ՛ն անդր ի բաց տար զայն ամենայն. մի՛ մտցէ աշխարհ ընդ այս՝ ի ներքս:

Որչափ և քանի՜ս վասն սոցին իրաց զանդեւեալ երկնչէր երբեմն ի վանն իւր սուրբն Փրանկիսկոս: Չի, որպէս ի ժամանակագրութիւնս նոցա զբեալ աւանդի, մի ոմն յերոցն՝ Նղբայր Նղիա անուն, այր մեծանուն երեւելի, որ և պաշտօնեայ համօրէն վանացն կացուցեալ էր, հանդերձս երկայնս և փառաւորս արար իւր, լայնեալ ձգեալ թեղանեօք՝ յազնի ինչ և ի ծանրազին նիւթոյ: Չա կոչեցեալ սրբոյն Փրանկիսկեայ յանդիման առաջի եղբարց բազմաց ժողովելոց, հրաման տայր ի բաց մերկանալ զհանդերձս զայն զոր զբեցեալն էր: Եւ ապա ինքնին երանելին առեալ արկեալ զանձամբ զհանդերձսն, սկսանէր կապել խորշս խորշս զմիջովքն, և յարգաբէր զբուսիթայն, կրկնէր. և զթեղանիսն զբազկօքն. և այնպէս մեծաւ շքեղութեամբ պերճացեալ յօրանայր: Յայնժամ ուրեմն և զպարանոցն ի վեր ուղղեալ, այտուցեալ լանջօքն՝ ի մէջ անցեալ այնպէս շքէր զնայր, ձեմս առեալ յամբարանաց զնացիւք: Եւ անդէն ձայն արձակեալ ծանր և հնչական՝ առ եղբարսն մօտակացս բարբառեալ ասէ. Ողջոյն ընդ ձեզ, ազգ մեծարեալ: Չարմացեալ յայտուչ հարեալ կային եղբարքն, իրրեւ տեսին և լուան զոր ինչ գործէր և ասէր այրն երանելի: Ապա յետ այնորիկ մեծաւ եռանդամբ և նախանձու բորբոքեալ, լի ցասմամբ զայրազին մերկանայր զհանդերձսն, և խոտէր անարգէր, և հանեալ յիւրմէն ընկենոյր ամենայն զօրութեամբն ի բաց: Եւ ցեղբայրն Նղիա ասէր լու ի լու ամենեցուն. Այո ա՛յլպէս զբեցեալ շքէն որդիք օտարացեալք՝ կարգաց վանականութեան: Եւ մնաց ինքն իւրօղն զձուձ և անպաճոյճ և նեղ և կարճ զկեսուուն, և զղէմս երեսացն ի զուարթութիւն հեղութեան փոփոխեալ ամոքախառն քաղցրութեամբ ընդ եղբարսն սկսանէր բարբառել, և բազում մեղմական զգօնութեամբ զամենայն հեղութիւն և զաղքատութիւն և զխոնարհութիւն ուսուցանէր նոցա:

Եւ արդ, եղբարք, մի՛ լիցուք խորթ և որդիք օտարացեալք ի կրօնաւորութենէ, այլ լիցուք որդիք հարազատ, որպէս զի ամենայնիւ գտանիցիմք նմանող մօր մերում սրբոյ, որ է ինքն աղքատութիւն:

ԱՌԳԵՐԵԱՆ, էջ 84—85:

Ե. Ընդ վայելչական պարկեշտութեան և զայն է զիտել, զի հանդերձս պաշտպանեցէ զմեզ յերեսաց ցրտոյ, յոր կարգեալ իսկ է: Վասն որոյ ի բանն Պօզոսի, «Ունիմք կերակուր և հանդերձս, և այնու շատասցուք», ասէ սուրբն Բարսեղ. «Տես, զի առա-

քեան ասէ, կերակուր ի սնունդ, և հանդերձ ի ծածկոյթ. և ոչ հեշտալիս փափուկս, կամ զգետտս պատուականս»: Մեզ բաւական պարտի լինել հարկաւորն. իսկ մեծածախն և փառացին ի բաց տարագրելի է ամենայն իրօք:

Չ. Գրի ի քրոնիկոնն Միտրից, թէ եղբայր Նղիա այր երեւելի յայնմ կարգի, որ և եղև հանրական առաջնորդ, արար իւր զգետտ երկայն ի բարակ չուխայէ, փայլուն, և թեղանուոր: Կոչեաց զնա սուրբն Փրանկիսկոս ի մէջ եղբարց, և ասաց սալ ինքեան զայն զգետտ փառացի: Եւ առեալ զայն՝ արկաւ ի վերայ զգետտու իւրոյ, յարմարեաց զծալս առ լանջօք, զինդուղն ի զլուինն, և զթեղանիսն ծալ ի ծալս՝ ըստ աշխարհիկ ձեւոյ: Եւ սկսաւ ձեմս առնուլ աշխարհանոց և լանջուոց, և սիզաբայլ ոտիւք. և ահեղաձայն բարբառով և իշխանական պերճութեամբ ողջոյն տայր բոլորից. Ողջ լիք ժողովեալք պատուաւորք: Եւ մինչդեռ զարմացեալ կային եղբարք ընդ անակնունելի գործ և բան անն Աստուծոյ, նա յանկարծակի իրրեւ զայրացեալ յոգի իւր՝ ի բաց էհան յանձնէ զզգետտն զայն զցոյն, և արհամարհանօք ընկէց հեռագոյնս ի բաց. և ասէ ցեղիա լուրիւ ամենեցուն. Այսպէս աղանին և ձեմեն օտարախորթ որդիք կարգիս: Եւ այնպէս մնացեալ իւրով զձուձ ձեւով, և զղէմս ի հեղութիւն զուարթութեան փոխեալ, քաղցրութեամբ խրատեաց զիւրսն՝ յորդորելով յաղքատութիւն և ի խոնարհութիւն: Ապա և մեք, ազաչեմ եղբարք, մի՛ լիցուք խորթացեալ դատակը կրօնիս, այլ որդիք հարազատք. զի յամենայնի նման գտանիցիմք մօր մերում՝ աղքատութեան:

Ետ ցաւ է, որ չունինք Այտընեանի գրչէն ուրիշ աշխատութիւն դասական հայերէնով:

Հ. ՄԱՄՈՒԷԼ ԳԱԹՂՐՃԵԱՆ

Հ. Յովսէփ Գաթրըճեանի կրտսեր եղբայրն է Հ. Սամուէլ, ծնած է 1827 Մարտ 19ին Կ. Պոլիս, վանք եկած 1841 Յունիս 2ին, ձեռնադրուած 1850 Հոկտ. 13ին, վախճանած 1895 Ապր. 12ին, ի Տրիեստ:

Վայելած երկար տարիներ իր եղբօր վերականգնութիւնը Կղերանոցին մէջ՝ ուսած է առ ոտս մեծ ուսուցչին նաեւ հայերէն լեզուն: Դժբախտաբար չէ ունեցած նա նոյն եռանդը նշանաւոր հանդիսանալ դասական հայերէն հեղինակութիւններով: Թերեւս նաեւ ժամանակի ճաշակին փոփոխութիւնը պատճառ եղած է առ այս, երբ աւելի աշխարհաբարը կը փնտուէր: Եւրպայ թերթի իրրեւ աշխատակից սկսաւ մաս առ մաս հրատարակել հոն Տարույն չորս եղանակներու նկարագրութիւնը, որ լոյս տեսաւ առնանին հատորով ալ: Ունի աշխարհաբարով

